

no. 18

Jaaruitgave 2010

Oudheidkundige
Vereniging

„Medenblick“

opgericht 1962

Voorwoord

In de achttiende jaaruitgave van de Oudheidkundige Vereniging "Medenblik" vindt u weer een mooie verzameling van artikelen over uiteenlopende onderwerpen.

De redactie is verheugd met de bijdragen van twee gastschrijvers. Één ervan is oud-plaatsgenoot Rien van Eijk, die de relatie tussen Medemblik en de Wieringermeer beschrijft. Hij doet dit aan de hand van twee oude schoolplaten die 'full color' op de middenpagina's van de jaaruitgave zijn afgebeeld.

De tweede gastschrijver is mevrouw Linda Koopman. Zij is een nazaat van de familie Haremaker, een van oorsprong Zaanse familie die zich in de achttiende eeuw in Medemblik vestigde. Linda Koopman laat ons kennis maken met haar Medemblikker voorouders aan de hand van een erfstuk: het 'Haremakerkastje'.

Ook de redactieleden laten zich in deze jaaruitgave niet onbetuigd. Arnold de Greeuw heeft onderzoek gedaan naar de laatste molenaars van de watermolens aan de Oosterdijk. Hij doet hiervan verslag in het artikel 'Waar bleven de molenaars?'

De bijdrage van Ad Kamma, over een kasteelheer-dijkgraaf met een kwaadaardige reputatie, is een vervolg op zijn verhaal in de jaaruitgave van 2008 over een vijftiende-eeuws conflict binnen de Vier Noorder Koggen. Verder verhaalt Ton Gieling over het katholieke jongensonderwijs in Medemblik, in het bijzonder de Sint Jozefschool.

Op initiatief van de Oudheidkundige Vereniging "Medenblik" is in 2010 de weeshuistuin verrijkt met twee stenen leeuwen, afkomstig van het oude stadhuis van Medemblik. Voor Peter Swart vormde dit een aanleiding om zich in de geschiedenis van het oude stadhuis en zijn leeuwen te verdiepen. De uitkomst hiervan is gebruikt voor een tekstbord bij de leeuwen en een artikel in deze publicatie.

De jaaruitgave eindigt met een verslag van het verenigingsbestuur over 2008-2009.

Voor de volgende jaaruitgave heeft de redactie al een artikel over kasteel Radboud in het vooruitzicht gesteld gekregen. Heeft u ook een verhaal en/of foto's die op Medemblik betrekking hebben? Wij houden ons aanbevolen voor uw bijdrage en wensen u plezier bij het doornemen van deze jaaruitgave.

**Namens de redactie,
Peter Swart**

Inhoud

Pagina

Voorwoord door P. Swart	1
Inhoud	2
Medemblick en de Meer door R. van Eijk	3 - 7
Het 'Haremakerskastje' door mw. L. Koopman	8 - 13
Waar bleven de molenaars? door A. de Greeuw	14 - 19
Schoolplaat 'Het oude en het nieuwe land'	20
Schoolplaat 'De Wieringermeerpolder bij Medemblick'	21
Bengaert Say; de corrupte kastelein van Medemblick door A. Kamma	22 - 27
R.K. St. Jozefschool 1908-2008 door T. Gieling	28 - 31
Het oude stadhuis van Medemblick door P. Swart	32 - 37
Jaarverslag 2008-2009 door M. Weel en A. Laan	38 - 39
Colofon	40

Medemblik en de Meer

Polderhistorie afgebeeld op schoolplaten

Inleiding

Herinnert u zich misschien nog de schoolplaten in de klas op uw school? Die grote linnen of kartonnen platen waarbij de leraar van die prachtige verhalen kon vertellen? Geboren in 1954, herinner ik mij nog de schoolplaten op mijn 'Openbare Lagere School' in Medemblik. Vooral de aardrijkskundige platen over landen of provincies, met aanduidingen van kenmerken als 'delfstoffen' en 'agrarisch of industriegebied', zijn mij bijgebleven. Verder ook de platen over 'Vaderlandse Geschiedenis' en 'Kenniss der Natuur'. Met de schoolplaten ging je als het ware op reis door het land of de geschiedenis. Schoolplaten waarop Medemblik en omgeving staan afgebeeld kan ik mij uit die jaren niet herinneren. Toch blijken er twee van deze platen te bestaan.

De illustratieve schoolplaten waarmee de buitenwereld de klas in werd gehaald, waren zo'n honderd jaar een belangrijk collectief leermiddel in het (lager) onderwijs. In de jaren 50 en 60 nam het gebruik van deze platen geleidelijk af en werden zij vervangen door ander beeldmateriaal, zoals dia's, films en later ook schooltelevisie. De videoband, pc en dvd moesten nog worden uitgevonden.

Mijn belangstelling voor oude schoolplaten ontstond toen ik al enkele jaren in Tilburg studeerde en begin jaren 80 een dorpsfeest met markt in de buurt van Tilburg bezocht. Bij een marktkraam met schoolplaten viel mijn oog op een mij onbekende plaat over 'oud' en 'nieuw' land, waarop - onmiskenbaar - het gemaal Lely bij Medemblik was afgebeeld. Ik probeerde de opkomende emoties over mijn geboortestad zoveel mogelijk te verbloemen en vroeg droogjes wat zo'n plaat nu moest kosten. Ik mocht de enigszins beschadigde plaat voor f 7,50 meenemen, zei de handelaar. Ik betaalde en vertelde hem daarna uitbundig waarom ik deze plaat zo graag wilde hebben. 'Kijk' zei ik, 'in dat plaatsje - Medemblik - vlakbij die dijk ben ik geboren, op ongeveer een kilometer van dat witte gebouw: watergemaal Lely'. De handelaar keek enigszins beteuterd en antwoordde met een glimlach: 'Als ik dat geweten had, had ik zeker het dubbele of driedubbele gevraagd!'. Mijn euforische gevoelens over deze onverwachte vondst werden er nog sterker door.

De aanschaf van deze eerste plaat, groeide in de loop der jaren uit tot een nieuwe hobby: het verzamelen en waar nodig restaureren van oude schoolplaten.

De schoolplaat met de titel: 'Het oude en nieuwe land', werd midden jaren 50 aangeboden door de Rijkspostspaarbank en uitgegeven door J.B. Wolters uit Groningen. Het lukte mij aanvankelijk niet om meer achtergrondinformatie over deze plaat te verkrijgen. Eind jaren 90 ontdekte ik een andere schoolplaat waarop het gemaal de Lely staat afgebeeld. Deze schoolplaat heeft als titel: 'De Wieringermeerpolder bij Medemblik' en is een nog oudere uitgave uit de jaren 30, eveneens van J.B. Wolters. Inmiddels weet ik veel meer over de achtergrond bij deze twee schoolplaten. In dit artikel zal ik de inhoud van en achtergrond bij deze platen beschrijven.

Schoolplaat: De Wieringermeerpolder bij Medemblik

Om de droogmaking van een polder te illustreren, heeft de kunstschilder Johan Gabriëlse een plekje uitgezocht bovenop de oude Zuiderzeedijk. Vlak achter hem bevindt zich de plek waar enige tijd later de toegangsweg naar de nieuwe polder bij de doorgang in de verlaagde dijk - 'de coupure' - bij Medemblik zal ontstaan. De polder is nog nauwelijks begaanbaar.

Voor zich ziet hij de eerste gebouwen aan de nieuwe polderdijk, enkele baggerschepen in vol bedrijf en in de verte op het IJsselmeer enkele zeilschepen. "Hoe is dit alles ontstaan en wat moet dit verder nog worden?", kan hij zich afvragen. De polder ligt erbij alsof hij nog maar net is droog gevallen. Dat gebeurde in augustus 1930. Weldra zullen op de zilte bodem - spontaan - de eerste zeeasters opkomen. Er wordt nog volop gewerkt aan de afwerking van de afwateringskanalen. Al tijdens de aanleg van de Wieringermeerdijk zijn in de toekomstige polder zo'n 20.000 hectare grote contouren van de afwateringskanalen en tochten gebaggerd.

Op de schoolplaat zien we hoe de laatste resten slib door baggermolens op de drassige zeebodem worden gespoten. De woeste golven van de zoute Zuiderzee zullen niet langer op dit deel van de oude zeedijk inbeuken. De zware bekleding van deze zeewering, opgebouwd uit de donkere basaltzuilen (uit België en Duitsland) en de lichter gekleurde granieten zwerfkeien (uit Scandinavië), lijkt hier overbodig te zijn geworden nu de zee is teruggedrongen tot achter de nieuwe polderdijk. Vanaf 1933 zal de hier overbodige steenlaag weer verwijderd worden en daarna de grond van de top van de dijk naar de vrijgekomen ruimte aan de voet worden verplaatst.

In de crisisjaren verschaft dit werk aan wel 400 man, ook wel de 'steenklippers' genoemd. Dit, en nog veel meer, kon de leraar bij zo'n plaat aan zijn klas vertellen.

Afb. 1: Schoolplaat 'De Wieringermeerpolder bij Medemblick'. Zie pagina 21 voor een grotere afbeelding.

Gemaal Lely

De afwateringskanalen komen samen bij het watergemaal Lely, vernoemd naar de belangrijkste promotor van de drooglegging van de Zuiderzee: ingenieur Cornelis Lely. De Wieringermeerpolder was aanvankelijk gepland ná de afsluiting van de Zuiderzee. Echter door de grote behoefte aan extra landbouwgrond, werd de Wieringermeerdijk al vanaf 1927, d.w.z. tijdens de aanleg van de Afsluitdijk gebouwd.

Hierdoor had men nog volop hinder van de getijdenstromen in de Zuiderzee en moest de dijk ook zwaarder worden uitgevoerd. We zien nog de resten liggen van de dam rond de bouwput waarin het gemaal Lely - tegelijk met de aanleg van de Wieringermeerdijk - werd gebouwd. Na de volledige sluiting van de polderdijk in juli 1929 kon de bemaling in februari 1930 een aanvang nemen.

Het Lely-gebouw werd ontworpen door ir. Dirk Roosenberg, een architect die bij zijn bouwkundig ontwerp naast functionele aspecten ook oog had voor de esthetische aspecten. Roosenberg heeft met de Lely een gebouw met een grote architectonische waarde gerealiseerd. Het gebouw past bij de architectuurstroming van de Nieuwe Zakelijkheid en vertoont overeenkomsten met bekende gebouwen die door zijn tijdgenoot Dudok werden gerealiseerd, zoals het raadhuis van Hilversum uit 1924.

De Lely is een door elektromotoren aangedreven watergemaal met een pompcapaciteit van totaal 1200 m³ water per minuut.

Verder is bij het eiland Wieringen het door dieselmotoren aangedreven watergemaal Leemans (capaciteit 500 m³ per minuut) gebouwd.

Er is voor twee gemalen met verschillende aandrijfkracht van de pompaggregaten gekozen om de bedrijfszekerheid te vergroten en minder afhankelijk te zijn van één soort brandstof:

- de Leemans: 2 dieselmotoren van ieder 600 p.k. (m.b.v. dieselolie gewonnen uit aardlie);
- de Lely: 3 elektromotoren van ieder 1000 p.k. (m.b.v. stroom opgewekt in kolencentrales).

De twee gemalen samen hebben de polder in ruim 6 maanden tijd 'droog' gemalen.

Boven de nieuwe dijk zijn de stroom- en telegraafkabels zichtbaar. De elektrische stroom loopt via hoogspanningskabels naar een transformatorstation in de Lely. In dit station wordt de stroom getransformeerd tot veel lagere voltages waarmee de elektromotoren worden gevoed. Deze elektromotoren drijven de centrifugaalpomp aan die het water oppompen en in het IJsselmeer uitslaan. Via het transformatorstation kan niet alleen het gemaal Lely zelf, maar ook de nabij gelegen stad Medemblick al van stroom worden voorzien.

Direct naast de Lely zijn enkele dienstwoningen gebouwd waarbij opvalt, dat één woning groter is dan de naastgelegen woningen. Is hier sprake van standsverschil? Achter de dienstwoningen met grijze dakpannen zien we nog enkele gebouwen met rode pannen. Dit zijn de houten gebouwen van het 'Laboratorium voor onderzoek der Wieringermeergonden'. In dit laboratorium wordt op basis van vele bodemonsters een gedetailleerd overzicht van de bodem verkregen en in kaart gebracht (gekarteerd). Tijdens de ontziltingsperiode wordt hier de verandering van de landbouwkundige waarde van de grond gemeten en geregistreerd. Voor meer informatie over de ontstaansgeschiedenis van gemaal Lely verwijs ik naar het artikel van Ad Kamma in de Jaaruitgave 1998, nummer 10.

Kolonisatie van de polder

Spoedig zal de polder verder ontwikkeld en gekoloniseerd worden. Bij het bouwrijp maken van de bodem speelt de overheid een centrale, sturende rol. De ontginning van de grond bestaat uit het egaliseren, begreppelen en draineren van de gronden voor goede afwatering en bevoeiing. Daarnaast zal de Staat de nodige wegen aanleggen, bruggen, sluizen en boerderijen bouwen en de eerste dorpskernen stichten. De hierbij werkzame arbeiders vinden onderdak in kosthuizen in de omgeving van de polder - zoals in Medemblick - of in arbeiderskampen aan de rand van de polder.

Pas na voldoende ontzilting kan de grond worden ingezaaid en in cultuur worden gebracht. Dan zullen op de zwaardere, kleihoudende gronden de eerste graangewassen (tarwe, gerst, haver, rogge) en koolzaad worden verbouwd. De zandgronden worden na bewerking en bemesting meestal als grasland in gebruik genomen.

De Staat zal de eerste twee à drie jaar de risicovolle exploitatie nog in eigen hand houden en na voldoende resultaat de kavels grond vanaf 1934 geleidelijk verpachten aan zorgvuldig geselecteerde particuliere boeren: de 'kolonisten'. De vissers op de schepen op het IJsselmeer kunnen de eerstkomende jaren nog een goede boterham verdienen, maar de zoutminnende vissen zullen steeds meer uit de netten verdwijnen en op termijn zal het totale aanbod aan vis verder gaan afnemen.

De schilder Johan Gabriëlse

Van dit alles is echter nog weinig te zien als de illustrator Gabriëlse in 1931 op de oude zeedijk achter zijn schildersezel zit en hij 'de Wieringermeerpolder bij Medemblik' op zijn doek vastlegt voor een nieuw uit te brengen schoolplaat.

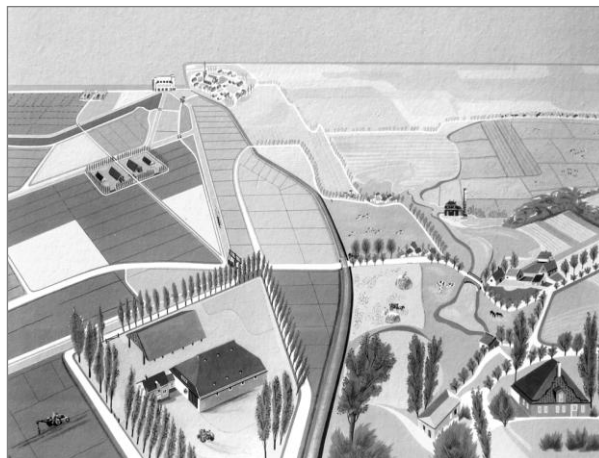
De in Zeeland geboren Gabriëlse studeerde aan de Amsterdamse kunstacademie en later ook in Parijs, Londen en Italië. De schilder zal in opdracht van uitgeverij Wolters nog veel andere locaties bezoeken om (olieverf-)schilderijen te maken voor de serie schoolplaten 'Nederland in woord en beeld', zoals: de Kolenmijn Maurits, het Vliegveld Schiphol en de Veenkolonie Oude Pekela. Later werkt de veelzijdige schilder ook mee aan andere series: schoolplaten voor het taalonderwijs, platen met afbeeldingen uit verschillende Europese landen en een serie platen over 'Insulinde' (Indonesië). Na zijn terugkeer naar dit land, komt hij tijdens de Japanse bezetting van Indonesië in 1945 in een interneringskamp te overlijden.

Een tweede schoolplaat

Tot zover de beschrijving van deze eerste schoolplaat uit de jaren 30, want er is nog een tweede schoolplaat waarop Medemblik en haar directe omgeving 'model' heeft gestaan. Een plaat uit de jaren 50 waarop ook het thema 'landaanwinning' centraal staat, maar anders wordt afgebeeld. Niet, door het ontstaan en de ontwikkeling van een nieuwe polder te beschrijven, maar door een vergelijking te maken tussen het leven in een (nieuwe) polder en dat op het (oude) vaste land.

Schoolplaat: Het oude en nieuwe land

De illustrator - Anco Sevenster - toont ons een vrolijk gekleurd landschap ergens midden jaren vijftig, vanuit vogelvluchtperspectief. Een lintvormige streep - een oude dijk - verdeelt de afbeelding in een linker- en rechterdeel.

Afb.2: Schoolplaat 'Het oude en het nieuwe land'. Zie pagina 20 voor een grotere afbeelding.

De titel van de plaat suggereert een willekeurig landschap waarin een stuk nieuw polderland grenzend aan het oude vasteland wordt weergegeven. De oude dijk leidt het oog naar een klein plaatsje aan de horizon, met links daarvan een opvallend wit gebouw. Elke Medemblicker herkent hierin onmiddellijk watergemaal Lely. Anco Sevenster heeft met enkele simpele lijnen en vlakken dit unieke gebouw treffend weergegeven. De oude zeedijk (uit de 14^e eeuw) is de Westerzeedijk, deel van de West-Friese Omringdijk, die hier nog slechts de functie van 'slaperdijk' vervult, maar vanaf Medemblik zijn waterkerende functie naar het IJsselmeer heeft behouden.

Het rechterdeel van de afbeelding illustreert het 'oude' West-Friese landschap met veel grillige vormen waarin land en water elkaar afwisselen. Een landschap dat ooit is ontstaan uit zompige moerassen en dichtgeslibde kreken en geleidelijk is verdeeld in lange smalle stroken grond met ontelbare sloten en greppels. De woningen en boerderijen staan meestal langs slingerende wegen op de hoger gelegen grondstroken.

Het linkerdeel van de plaat toont het 'nieuwe' polderland, in dit geval van de Wieringermeer, waar wegen, kanalen en grondpercelen door overwegend strakke lijnen zijn weergegeven. Een strak op de tekentafels van de Staat ontworpen landschap, waarin de eentonige regelmaat soms bewust is doorbroken door een bocht in de weg aan te leggen.

De boerderijen zijn planmatig over de polderkavels verspreid en via een stelsel van klinker- en asfaltwegen goed bereikbaar gemaakt. Verder zijn enkele dorpen opgericht met de voor een dorpsgemeenschap noodzakelijke voorzieningen zoals winkels, scholen, kerken en sportvoorzieningen.

Leven op het oude land

Op het oude land woont de gezeten bevolking, vasthoudend aan oude principes en rijk aan tradities die door de eeuwen heen zijn ontstaan. Het land leent zich goed voor de teelt van kool, fruit, aardappelen, bloembollen en zaden. Het weiland is goed voor een rijke opbrengst in de veeteelt, waaronder melk en andere zuivelproducten.

Kenmerkend voor het West-Friese landschap is de stolpboerderij: een vierkante lage boerenwoning met hoog oprijzend dak. Onder dit grote dak is alles samengebracht, zowel de woon- en slaapverblijven als ook de hooivoorraden en stallen voor het vee, de werkplaatsen en de kaasmakerij.

Leven op het nieuwe land

Op het nieuwe land woont een bevolking samengesteld uit meestal jonge boeren uit alle delen van ons land. Zij brachten elk hun eigen gewoontes en tradities mee. Van de nieuwe bewoners - zeker de 'pioniers' in de jaren 30 - wordt vakkennis, moed en doorzettingsvermogen vereist om het nieuwe land te ontwikkelen tot vruchtbare akkers. In de jaren 50 verbouwen de boeren naast verschillende graanproducten in hoofdzaak aardappelen, suikerbieten, erwten en vlas.

In de Wieringermeer zijn verschillende standaardtypen boerderijen gebouwd, alle wetenschappelijk beproefd en ingedeeld. Op de plaat is een akkerbouwboerderij afgebeeld waarbij het woonhuis is gescheiden van de grote bedrijfsruimte. Naast de boerderij zien we een open kapschuur (landbouwhangar) voor grootschalige opslag van producten en materialen. Het boerenerf is omzoomd door een windsingel van bomen en heesters die luwte en beslotenheid verschaffen in de oneindig grote en vlakke polderruimte.

Feit en fictie

De tweede schoolplaat is een mengeling van een feitelijke en fictieve weergave van de omgeving van Medemblik en de Wieringermeer. Op de voorgrond van de plaat heeft Sevenster de vrijheid genomen om naar eigen inzicht een aantal kenmerkende landschapselementen af te beelden, waarbij het verschil in type woningen en boerderijen centraal staat. Op de achtergrond in de omgeving van Medemblik komen de getekende wegen en kanalen vrij goed overeen met de werkelijke situatie in de jaren 50.

Toen Sevenster de illustratie voor de schoolplaat maakte was de Wieringermeerpolder ruim 20 jaar oud en (opnieuw) in cultuur gebracht. Na de opzettelijke onderwaterzetting door de Duitse bezetter in 1945, vlak voor het einde van de Tweede Wereldoorlog, moest de polder opnieuw drooggemalen en vrijwel volledig herbouwd worden.

De meeste huizen en boerderijen waren door het stromende water verwoest of onherstelbaar beschadigd. In de loop van de jaren 50 was het polderleven gelukkig weer goed op gang gekomen en de afbeelding toont ook weer kleurrijke akkers. Het springtij van februari 1953 had ook geen nadelige gevolgen voor dit gebied gehad, dankzij de afsluiting van de Zuiderzee.

Tegenover het elektrisch gemaal Lely in de polder, is een stoom- of dieselmemaal in het oude land afgebeeld. Hiervoor kan het tot 1959 werkzame stoomgemaal bij Aartswoud of het stoomgemaal bij Medemblik als voorbeeld hebben gediend. De oude watermolens zijn al lang uit het landschap verdwenen. Na de bouw en uitbreiding van het stoomgemaal bij Medemblik waren na 1907 alle twintig watermolens in dit gebied van het 'Ambacht de Vier Noorder Koggen' overbodig geworden. Ze werden verkocht en afgebroken. Na de onderwaterzetting van de Wieringermeerpolder in 1945, werd ook dit stoomgemaal van het oude land ingezet om de polder zo snel mogelijk - via sluizen - weer droog te malen. Midden jaren 50 is het stoomgemaal nog volop in bedrijf.

Rechts vanuit Medemblik is met enige fantasie de oude Brakeweg te herkennen. In de Wieringermeer zijn de Medemblikkerweg, de Medemblikker-sluisweg en de Zuiderkwelweg herkenbaar. De vaste brug bij Medemblik is echter als ophaalbrug afgebeeld. Verder zijn in het oude land verschillende meertjes afgebeeld, die we met de Grote of Kleine Vliet kunnen vergelijken of met de 'wielen' die ooit na een dijkdoorbraak zijn ontstaan.

Dwars door het oude en nieuwe landschap is een moderne betonnen autoweg aangelegd. Deze 'snel'-weg, die de voormalige zeedijk doorsnijdt, loopt buiten de verstilte havenstadjes langs de kust om.

Bij de doorgraving (coupure) in de oude dijk, dichtbij het viaduct over de weg, zien we het afdak van een loods waarin lange schotbalken zijn geplaatst. Mocht de dijk aan het IJsselmeer het ooit begeven, dan kan men de doorgang in de oude zeedijk onder het viaduct opnieuw afsluiten door dwars over de weg een dubbele rij schotbalken in stenen sponningen in de dijk te leggen en tussen deze balken aarde en mest te storten. Een optie die sinds de jaren 50 gelukkig nooit noodzakelijk is geworden.

De illustrator Anco Sevenster

Het oude en nieuwe land is de enige mij bekende schoolplaat van Anco Sevenster. Hij was in de jaren 50 vooral bekend als illustrator van kinderboeken voor uitgeverij Stenvert & Zoon. Deze schoolplaat is onderdeel van een serie van drie platen van de Rijkspostspaarbank waarin het thema 'Land uit water' centraal staat.

De twee andere platen, getiteld 'Dijkbouw in het IJsselmeer' en 'Het Hollandse Polderland', werden respectievelijk gemaakt door Frans Lammers en Jenny Dalenoord, eveneens bekende illustratoren van met name kinderboeken in de jaren 50. Deze platen illustreren hoe een polderdijk wordt gebouwd en hoe de bemaling in droogmakerijen en polders wordt uitgevoerd.

Ten slotte: terugblik vanuit het heden

Het zicht op de Lely zoals dit door Gabriëlse op de eerste schoolplaat werd vastgelegd is nu - zo'n tachtig jaar later - nog nauwelijks veranderd. De baggerschepen zijn al lang verdwenen, op de plek van de houten barakken is een klein bos aangeplant en in de polder is inmiddels vele malen gezaaid en geoogst. De Lely doet nog steeds dienst. De technische installatie in het gemaal is weliswaar gemoderniseerd, maar het exterieur van het gebouw is vrijwel onveranderd en heeft aan karakter nog niets ingeboet. Na een onderhoudsbeurt staat het gebouw er weer fris wit bij.

Het stoomgemaal op de andere schoolplaat in het oude land bij Medemblik, is in 1977 vervangen door een nieuw gemaal met een dieselmotor. Het oude stoomgemaal 'Vier Noorder Koggen' is tot monument verklaard en heeft sinds 1985 een nieuwe status en functie als stoommachinemuseum gekregen.

Het verschil tussen het leven op het oude en nieuwe land is in de loop der jaren kleiner geworden, maar nog altijd merkbaar en aanwijsbaar. Soms komt het tot een huwelijk tussen bewoners van het oude en nieuwe land, zie mijn oudste zus die al zo'n 45 jaar is getrouwd met een polderjongen uit Middenmeer.

Het leek er zelfs even op dat het oude en nieuwe land ook bestuurlijk zouden worden verenigd, maar de bestuurders van Medemblik en de Wieringermeer konden over dit samengaan uiteindelijk toch geen overeenstemming bereiken. Later lukte het wel om verschillende gemeenten op het oude land samen te voegen.

De vissersschepen op het IJsselmeer zijn - na een grondige sanering in de visserij - nu nog op één hand te tellen, terwijl het aantal recreatievaartuigen enorm is toegenomen, zowel binnen als buiten de polder. In de polder moet landbouw steeds meer plaats maken voor recreatie als impuls voor verbetering van de economie.

Er is zelfs al weer besloten tot het onder water zetten van een stuk land in het grensgebied van het eiland Wieringen en de Wieringermeer, ten gunste van die recreatie. Wordt water weer waardevoller dan polderland?

Op andere plaatsen verdwijnt steeds meer landbouwgrond onder reusachtige kascomplexen, waarin andere cultuurgewassen goed kunnen gedijen.

Tijden veranderen ... maar de historie blijft bewaard op die prachtige oude schoolplaten.

**Rien van Eijk,
Tilburg, april 2010**

Geraadpleegde bronnen

Directie Zuiderzeewerken (e.a.), *De Afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee (deel 1 t/m 7)*, Amsterdam, 1929 -1936.

Directie Wieringermeer, *Excursiegids 1937 Wieringermeer*, Alkmaar, 1937.

Directie Wieringermeer, *Tien jaar Wieringermeer*, Alkmaar, 1940.

F. van Heek, *Economische en sociale problemen van de Wieringermeer*, Alphen a/d Rijn, 1938.

H. J. van Heurck, *Nederland - Land uit water (handleiding schoolplaten)*, Den Haag, ca. 1955.

A. Kamma, 'Gemaal 'Lely'', *Jaaruitgave Oudheidkundige Vereniging Medenblik 10*, Medemblik, 1998, 15-22.

A.F. Kamp, *Zuiderzeeland*, Amsterdam, 1937.

F. Pelder, *De Wieringermeerpolder bij Medemblik (handleiding schoolplaat)*, Groningen Djakarta, uitgave 1932 en 1947.

J.J. Schilstra, *In de ban van de dijk*, Hoorn, 1974.

Gea Wolfs slag en Jan Maret (red.), *Het Watermachien*, Medemblik, 1994.

Aanbevolen literatuur over schoolplaten

H. Donkers, *Verdwenen Nederland: Nederland in oude schoolwandplaten*, Groningen, 2006.

H. Schuring e.a. (red), *Veranderd landschap: opnieuw op reis met oude schoolplaten*, Den Haag, 1992.

Het 'Haremakerskastje'

De Medemblicker herkomst van een secretaire

Alle voorwerpen, fotoalbums en documenten uit onze familie worden bewaard in 'het Haremakerskastje', een mahoniehouten secretaire met koperen inlegwerk uit het begin van de negentiende eeuw; een kastje dat alleen welvarende families zich in die tijd konden veroorloven. Via overlevering zou het aan de familie Haremaker hebben toebehoord. Heette de moeder van opoe niet zo? Een reden om in het archief te duiken in een poging de herkomst van de secretaire te achterhalen.

Het spoor leidt naar Medemblick

Omdat het kastje bij mijn ouders staat begon de start van het onderzoek met een gesprek over hun herinneringen aan het interieur van hun ouders en grootouders. Mijn vader vertelde mij, dat het na het overlijden van zijn moeder, Maartje Staalman, via vererving bij hen terecht is gekomen. Hij herinnerde zich, dat het in zijn jeugd in de winkel van zijn ouders in Den Helder stond en voordien bij zijn grootouders van moederszijde: Grietje Breet en Christoffel Abraham Staalman. Grietje en Christoffel woonden in Den Helder. Ze waren daar ook geboren. Na hun overlijden is het secretaire op hun dochter Maartje overgegaan. Grietje was een dochter van Cornelis Breet en Maartje Haremaker.

In het Bevolkingsregister van Den Helder staat het gezin van Maartje en Cornelis geregistreerd: ze woonden in de Vijzelstraat en hadden zeven kinderen. Cornelis was broodbakker van beroep, maar is bekend geworden door zijn evangelisatiewerk. Hij schreef een boek over zijn *'goede werken'* en kreeg als bijnaam *'zalige Breet, die met de engelen wandelde'*. Erg welvend was het gezin niet, omdat Cornelis het merendeel van zijn inkomsten aan de bouw van zijn kerkje en een bewaarschool besteedde en aan minder bedeelden gaf. Na het overlijden van Cornelis werd een inventaris opge maakt. Deze is, zoals verwacht, zeer bescheiden en de enkele meubelstukken zijn van povere kwaliteit. In de achterkamer blijkt echter een mahoniehouten kastje te staan; dit moet de secretaire wel zijn!

Uit het Bevolkingsregister van Den Helder blijkt, dat de ouders van Maartje, Klaas Haremaker en Grietje Coevert, oorspronkelijk uit Medemblick komen. En dus ben ik verder op zoek gegaan in het Westfries Archief in Hoorn. Klaas is in Medemblick geboren, maar verhuisde meerdere malen met zijn gezin. Volgens de geboorteakten van de kinderen hebben ze respectievelijk in Winkel, Den Helder, Medemblick, Kolhorn, Den Helder, Winkel en uiteindelijk weer in Den Helder gewoond.

Meestal verdiende Klaas de kost als grutter, het beroep dat zijn vader Pieter Haremaker in Medemblick uitoefende.

Afb. 1: Maartje Haremaker (1834-1881).

Hij heeft echter ook gewerkt als tabakskerver, kok, commies en douaneambtenaar. In zijn jonge jaren heeft hij nog gesolliciteerd naar een functie bij het gemeentebestuur van Medemblick, maar daarvoor werd hij niet verkozen. Van Klaas en Grietje heb ik geen boedelbeschrijving gevonden. Het is dus niet duidelijk of zij het kastje ooit in hun bezit hebben gehad. Maar er bestaat wel een inventaris van de ouders van Klaas.

Uit de boedel van Klaas' vader Pieter Haremaker en zijn tweede vrouw Elisabeth Broers (Pieter was eerder gehuwd met Grietje Pik) blijkt, dat het hem goed is vergaan. Naast het drijven van een grutterszaak, gevestigd aan de westzijde van de Nieuwstraat, was hij gemeenteraadslid van Medemblick. Zijn bezit bestond uit een winkel- en woonhuis met bijgebouwen aan de Nieuwstraat, een leerlooierij buiten de stad, enkele pakhuizen en een pleziertuin met zomerhuis aan de Singel. Ook de roerende goederen duiden op een welstand, die je van een grutter niet zou verwachten.

In het notarieel archief wordt duidelijk hoe Pieter aan zijn bezit is gekomen. Hij erfde alles van Jan Ham, een aangetrouwde oom, die als koopman zeer geslaagd was.

Omdat deze zonder nazaten overleed en tijdens zijn leven samen met Pieter veel zaken had gedaan, was zijn neef de aangewezen persoon zijn zaken voort te zetten.

Afb.2: Klaas Haremaker (1796-1875).

Pieter heeft veel van de geërfde onroerende goederen verkocht en de grutterszaak werd na zijn dood door zijn weduwe voortgezet. Op een gegeven moment liepen de schulden aan de leveranciers zo hoog op, dat Elisabeth de zaak van de hand moest doen. Ze verkocht de panden aan één van de vijf kinderen, die ze met Pieter had gekregen: Dirk. De boedel is zeer gedetailleerd beschreven en er wordt een aantal gladhouten meubelen genoemd (wat meestal duidt op mahoniehout), maar geen secretaire.

Maria Haremaker (1794-1857)

De meest logische stap in deze zoektocht was het opzoeken van de boedel van de ouders van Pieter: Klaas Haremaker en Maartje Kuijper uit Koog aan de Zaan. Die plaats is de bakermat van de doopsgezinde familie Haremaker. In hun (rijke) inventaris wordt echter niet gerept van een secretaire. Het onderzoek lijkt hier dood te lopen, een reden om het onderzoek voort te zetten bij andere familieleden in Medemblick. Aangezien alleen welgestelde burgers zich mahoniehouten meubelen konden permitteren leek de inventaris van een zuster van Klaas Haremaker interessant. Het betreft Maria Haremaker, die bij haar overlijden als weduwe en koopvrouw wordt omschreven en van wie de kinderen al waren overleden.

Bovendien was Maartje Haremaker haar nichtje en is ze waarschijnlijk naar haar vernoemd. Het is dus heel goed mogelijk dat Maartje Haremaker van haar heeft geërfd.

Maria is volgens het lidmatenboek van de Doopsgezinde Gemeente in Medemblick geboren. Hierin staat ook, dat haar vader Pieter uit Koog aan de Zaan kwam en Doopsgezind was. Haar moeder Grietje Pik was bij de Gereformeerde kerk aangesloten en uit Medemblick afkomstig. Maria groeide met drie broers en een zuster aan de Nieuwstraat op en kreeg haar opleiding op de Franse school in Hoorn. Kennelijk kon ze goed leren, want in 1803, toen voor goed presterende leerlingen prijzen werden uitgereikt, ontving zij als derdeklasser het boek 'Kleine Tafereelen van Kunsten'.

Toen ze 23 jaar oud was trouwde Maria op 6 april 1817 met Jan Colff, die het ambt van gemeentesecretaris vervulde en daarnaast koopman in steenkolen was. Mogelijk hebben ze elkaar op school leren kennen want ook Jan bezocht de Franse School. Zijn goede leerprestaties zijn meerdere keren beloond met een 'premie' en zijn voorkeur voor taal- en letterkunde blijkt uit de bijdragen, die hij regelmatig naar een literair tijdschrift stuurde. Maria en Jan kunnen elkaar ook via de wederzijdse ouders hebben ontmoet, want de vader van Jan, Ernst Carel Colff, was evenals de vader van Maria lid van de gemeenteraad in Medemblick.

Afb.3: Het achterhuis in de Wijdesteeg, waar het jonge echtpaar Maria Haremaker en Jan Colff woonden.

Maria woonde tot haar huwelijk op 't Weidje, gelegen tussen het Bagijnhof en het Achterom; Jan woonde bij zijn vader in een huis, dat op de hoek van de Oosterhaven en de Wijdesteeg staat. Zijn ouders kochten het achter dit huis gelegen pand aan de Wijdesteeg en lieten dit door breken, zodat er een achterhuis ontstond. Dit werd de woning van het jonge paar. Bijna een jaar later gaf Jan de geboorte van hun eerste kind aan. Het was een dochter. Ze noemden haar Anna Elisabeth, genoemd naar haar oma van vaderszijde: Antje Asmus. Jan verklaarde dat Anna 'op den negentien den dezer maand maart des namiddags ten half ses uren uit hem declarant en Mejufvrouw Maria Haremaker' was geboren. Als getuigen tekenden stadsbode Cornelis de Zee en ontvanger Von Schmidt auf Altenstadt de akte. Nog geen twee weken later moest de jonge vader weer naar het stadhuis, nu om het overlijden van zijn dochter aan te geven.

Op 6 januari 1819 werd weer een dochter geboren; ook zij werd Anna Elisabeth genoemd. Nu gingen Cornelis de Zee en de koopman Henricus Oly met vader Jan mee naar het stadhuis om aangifte te doen. Lang heeft Jan niet van het vaderschap kunnen genieten, want hij werd ziek en liet op 29 april 1820 zijn testament opmaken. Zijn toestand wordt door de notaris als volgt omschreven: 'siekelijk naar de lichaam, dog zijn verstand en uitspraak ... wel hebbende ende gebruikende'. Jan wil Maria 'al het geene waar over de wet mij toestaat ten haaren voordeele te kunnen en te mogen beschikken, en zulx zowel in eigendom als in vruggebruik, van alle de goederen en bezittingen, geene hoe ook genaamd uitzgezondert, die door mij met er dood ontruijmt en nagelaten zulle worde' nalaten. Hij overleed op 4 mei, wat door zijn vader en zijn broer Pieter twee dagen later bij de gemeente werd aangegeven.

Het gemeentebestuur was geschokt door zijn plotseling en vroegtijdig overlijden en gedacht hem op de eerstvolgende vergadering. De voorzitter roemde zijn grote inzet en stelde daarom voor de weduwe een pensioen van 200 gulden per jaar toe te kennen. De raad stemde hiermee in.

Uit meerdere documenten blijkt, dat Maria bij haar schoonvader is blijven wonen en de zaak van haar man heeft voortgezet. Toen haar schoonvader in 1838 overleed was ze bij alle bezoeken aan de notaris aanwezig als 'moeder en voogdesse' van haar dochter Anna, die voor een kwart erfgename van haar grootvader was. Zijn nalatenschap bevatte het huis aan de Oosterhaven, het achterhuis waarin Maria en haar dochter woonden, een tweede huis met een pakhuis aan de Oosterhaven, een tuin met tuinhuis aan de Oostersingel, een tuin aan het Achterom, zeven stukken weiland en een stuk akkerland buiten de stad. Na een ingewikkelde berekening zou Maria 513/1536 deel van de roerende en eenzelfde deel in de onroerende goederen uit deze nalatenschap toebedeeld worden.

Haar dochter kreeg een nog groter aandeel uitgekeerd.

Maria's schoonvader blijkt eerder een aanvullend testament te hebben gemaakt. Hierin legateert hij zijn huis aan de Oosterhaven en wel om de volgende reden:

'...door de testateur wordt uitgedrukt zijnen wil en begeerte dat door zijne erfgenamen na zijn overlijden aan zijne behuwd dochter Maria Haremaker, weduwe de Heer Colff voor de aan hem besteedde moeite en zorgen zal worden afgestaan en overgegeven op tautatie van zijne executeuren of twee andere neutrale personen alle zoodanige gedeelten in het door hem bewoonde huis en erve op de Oosterhaven als op zijn overlijden bevonden zouden worden...'

Afb.4: Het achterhuis in de Wijdesteeg, waar Maria Haremaker na haar huwelijk met Jan Colff woonde.

Bij de inventarisatie van dit huis komt de volgende beschrijving van het achterhuis voor:

'Een vertrek gelijkvloers, zijnde genaamd de achterkamer, de ingang hebbende op de Wijdesteeg in het oosten en noorden op de Wijdesteeg en het erf

*- Schots vloerkleed
- Vierkante schuiftafel met gladhouten randen en 12 rood trijpten stoelen en idem 2 fauteuils, penanttafeltje, speeltafeltje, geverwd tafeltje' en...*

- Een gladhouten secretaire (ingelegd)! daarin

2 defecte japanse poreleinen theeserviezen, chinees verlake zaktabaksdoos en 2 benen snuifdozen, eenig ge? en papieren

daarop

2 tafellampen met glazen ballons en cinees verlake kistje

- gladhouten etensbuffet ingelegd met tinnen fontein en waterbak

- 4 pleister pronkbeelden

- dubbeld sax porceleinen theeservies'

Op 9 september 1857 liet Maria haar testament opmaken. Hierin wordt beschreven wie haar erfgenamen zijn en wat ieder van hen uit haar nalatenschap kan verwachten. Haar zuster Agatha, ook wel Aagje genoemd, laat ze haar zwarte rouwkleren, doeken en het boek met gouden sloten van haar overleden dochter na. Daarnaast zal ze haar leven lang het achterhuis mogen bewonen, mits ze zelf de lasten ervan zal dragen.

Afb.5: Op de voorgrond het huis Oosterhaven nummer 39 rond 1900.

De gladhouten secretaire zou wel eens het 'Haremakerkastje' kunnen zijn! Het is de enige secretaire die ik in de boedels ben tegen gekomen. Ook het feit, dat het inlegwerk speciaal wordt genoemd lijkt dit vermoeden te bevestigen. Mogelijk hebben Maria en Jan dit kastje als huwelijkscadeau gekregen want gezien de stijl moet het in die periode zijn gemaakt.

Maar hoe is het kastje dan bij haar nichtje Maartje terecht gekomen? Om dat te weten te komen heb ik onderzocht hoe het verder ging met Maria. Bij de Volkstelling in 1840 blijkt Maria nog steeds 'winkelster' te zijn. Ze woonde in hetzelfde achterhuis dat ze toen deelde met haar zuster Agatha en haar twintigjarige dochter Anna Elizabeth. Het voorhuis verhuurde ze aan luitenant ter zee De Ruijter de Wildt, die er met zijn vrouw, twee jonge dochters en hun dienstmeisje Naatje woonde. Zeven jaar later sloeg het noodlot toe: haar dochter Anna Elizabeth overleed op 28-jarige leeftijd. Haar oom Cornelis Haremaker en heelmeeester Willem Klots gaven dit twee dagen later aan. De laatste zal Anna gedurende haar ziekte hebben behandeld. Maria is dan 53 jaar. Ze handelde nog steeds en kennelijk met succes, want ze hielp bij financiële problemen van familieleden, bijvoorbeeld door hun huis of winkel te kopen.

Een andere nicht, ook Maria Haremaker genaamd, zal haar kerkboek met goud 'daar mijn naam in staat' ontvangen en haar zuster Aagje en schoonzusters Stijntje Haremaker en Grietje Couvert erven samen al haar kleren. Haar 'broeders en zusters van halven bedde' bedenkt zij met een bedrag van veertienhonderd gulden; dit geld had ze dertig jaar eerder al aan haar stiefmoeder Elisabeth Broers, hun moeder, uitgeleend. Als laatste zullen schipper Gerrit Bruin, haar broer Klaas en de diaconie van de Gereformeerde Gemeente gezamenlijk twee certificaten van duizend gulden elk en een schuldvordering van driehonderd vijftig gulden krijgen.

De overige nalatenschap zal in drie gelijke delen toekomen aan haar zus Aagje, de kinderen van haar broer Klaas en aan die van haar broer Cornelis. In hetzelfde document benoemde ze haar oom Jan Haremaker en zwager Willem Rombouts tot bewindvoerders van haar boedel en predikant Jan Broekhoff zal executeur testamentair zijn; hij zal ook haar begrafenis regelen. Maria overleed niet lang nadat ze haar testament heeft laten opmaken, namelijk op 25 september 1857. Op de akte staat dat ze 's middags om half 1 in het huis Oosterhaven nummer 44 (nu nummer 39) is gestorven.

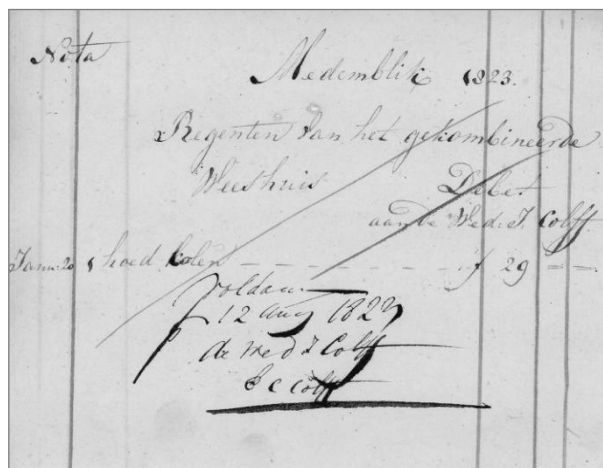
Twee weken later werd door notaris Alewijn, in bijzijn van de predikant en alle erfgenamen, de inventaris opgemaakt. Maria's zaak wordt omschreven als een 'affaire van steenkolen'. Haar zuster Aagje leidde iedereen rond en opende alle kasten, zodat alle voorwerpen beschreven en getaxeerd konden worden. Als taxateur was boekhouder Johannes de Boer aangesteld.

Men begon in de voorkamer, die als eetkamer in gebruik was. Daar was ook allerlei rookgerei, zoals een pijpenstandaard, een tabakspot en een pijp-komfoortje aanwezig. Daarna volgde de inventarisatie in de achterkamer, waar eveneens een tafel met stoelen, maar ook meerdere kasten stonden. De inhoud van de kasten wordt per plank uitgebreid beschreven. Uit de grote hoeveelheid aardewerk en porselein kan worden opgemaakt dat men voornamelijk in de achterkamer vertoefde.

De volgende kamer op de benedenverdieping was ingericht als slaapkamer, die waarschijnlijk werd gebruikt door de bewoner van een vierde kamer, dokter Aldenzaht. Beneden is verder nog sprake van een gang, een galerij, een keuken en een kelder. De rest van de dag had men nodig om het goud- en zilverwerk te beschrijven en te waarderen. Er is dan ook sprake van een grote hoeveelheid sieraden en een verzameling zilveren miniaturen. Deze waren eerder al naar het Kantoor van Waarborg in Alkmaar ter keuring aangeboden.

De volgende dag ging men om 10 uur 's morgens verder met de inventarisatie. Nu was de bovenverdieping aan de beurt. Er is sprake van een zolder, waarop slechts één bovenkamer uitkomt. Die was niet in gebruik, want er stonden twee tafels en acht stoelen in opgeslagen. Op de zolder zelf stonden meerdere kisten en kasten met kleding, spelletjes, een boekenkast, een linnenkast met beddengoed, tafellakens en ondergoed, een tafel, stoelen, een linnenpers, gordijnen en allerlei gebruiksvoorwerpen. Helemaal boven is er nog een vliering met emmers, trommels, potten, een oude kachel en drie vogelkooien. De inventarisatie werd afgesloten met het vastgoed, het huis aan de Oosterhaven en een huis met pakhuis op de hoek van de Nieuwstraat en de Walesteeg, en de aanwezige contanten. De schulden en de vorderingen bedroegen slechts enkele honderden guldens. Om 10 uur 's avonds was de gehele boedel nauwkeurig genoteerd en getaxeerd.

Op 24 oktober kondigde notaris Alewijn de openbare verkoop van de roerende goederen van Maria aan. Deze zou twee dagen later plaatsvinden in haar huis aan de Oosterhaven; indien nodig ging men de dag erna verder. De man van haar nichtje Maartje, Cornelis Breet, organiseerde deze veiling. Boeken, ketels, vaatjes, blakers, speelgoed, bloempotten, blakers, schilderijen, etc. werden aan de man gebracht en leverden bijna 360 gulden op.

Afb.6: In 1823 leverde de weduwe J. Colff, alias Maria Haremaker, steenkolen aan het weeshuis.

Uit de lijst blijkt, dat ook familieleden op voorwerpen uit de boedel boden; het gaat onder meer om een vijzel, boeken, schotels en theegoed. Ook mijn betovergrootvader Cornelis Breet schafte het één en ander aan: schotels, een kaaspers, een ketel, een 'tullebandspan', een koperen ketel, een koekjespan, een vijzel, een doos, theekestjes, een chocoladeketel, een kandelaar en strijkijzers. Om vijf uur sprak men af de volgende dag verder te gaan met de veiling.

Die dag werden een grote partij steenkolen, gebruiksvoorwerpen en het goud- en zilverwerk geveild, wat 1090 gulden opbracht. Nu kocht Cornelis Breet een zilveren tasbeugeltje, dito priemen, een dito flacon met dop, een dito lepel en vork, een zwart kralen ketting met dito slot, een dito horloge, een dito doekspeld, gouden vingerringen en oorbelletjes. Nog was men niet klaar en de derde dag kwamen de meubelen, het linnengoed en de tafellakens aan bod. Dan blijkt ook, dat de drie familieleden, die de kleren van Maria hebben geërfd, deze niet in dank hebben aanvaard. Ze werden verkocht op een enkel 'kleedje' na. Cornelis schafte deze dag aan: schilderijen, borstrokken en kousen, een jurk en slopen.

In totaal bracht de veiling ruim f 2350,- op. In december werden de onroerende goederen verkocht. Bij de boedelscheiding werd de opbrengst onder de erfgenamen verdeeld nadat de kosten van de dokters, de begrafenis, etc. waren afgetrokken. Het valt op, dat de in de inventaris beschreven secretaire niet op de lijst van verkochte meubelen staat. Zouden haar nichtje Maartje en haar man het hebben gekregen als dank voor zijn inspanningen bij de veilingen?

Aan de andere kant: was het niet zo dat Maria's zuster in het achterhuis mocht blijven wonen? Zou het daar zijn blijven staan en in de inventaris van Aagje worden genoemd?

Aagje, die nooit getrouwd is, verbleef na het overlijden van haar zuster een tijdje bij de familie van haar moeder aan de Kaasmarkt. Maar ze is volgens de overlijdensakte op 12 november 1872 in het achterhuis aan de Wijdesteeg gestorven. In de boedelbeschrijving vinden we de secretaire terug; het blijkt op zolder te staan. Het werd echter niet bij de openbare verkoop van Aagjes boedel ingebracht. Het kastje moet dus voordien zijn gelegateerd of binnen de familie zijn vergeven.

Afb. 7: Het 'Haremakerkastje'.

Ondanks het napluizen van verdere testamenten en boedelscheidingen komt de secretaire niet meer in de documenten rond de familie Haremaker voor. Met zekerheid valt na deze zoektocht dus niet te zeggen, of het 'Haremakerkastje' via haar tante Maria bij Maartje Haremaker, mijn betovergrootmoeder, terecht is gekomen. In ieder geval krijgen erfstukken uit de familie er een plaatsje.

Genealogisch overzicht

1. Pieter Haremaker (1770-1829), getrouwd met Grietje Pik (hertrouwd met Elisabeth Broers).
Kinderen:
Maria (1794),
eerste eigenaar van het 'Haremakerkastje')
Klaas (1796)
Agatha (1799)
Pieter (1802)
Pieter (1803)
Cornelis (1806)
2. Klaas Haremaker (1796-1875), getrouwd met Grietje Coevert.
Kinderen:
Maartje (1834)

Grietje (1835)
Willem (1838)
Pieter (1843)
Betje (1846)
Catharina (1848)
Hessel Gerardus (1849)

3. Maartje Haremaker (1834-1881), getrouwd met Cornelis Breet.
Kinderen:
Arie (1858)
Dieuwertje (1861)
Grietje (1863)
Arie (1866)
Elisabeth (1869)
Johannes (1869)
Maria Magdalena (1876)
4. Grietje Breet (1863-1952), getrouwd met Christoffel Abraham Staalman.
Kinderen:
Catharina (1886)
Cornelis (1888)
Maartje (1892)
Gerritdina (1894)
Jan (1898)
Lamberdina (1902)
Antonia (1906)
5. Maartje Staalman (1892-1958), getrouwd met Jacob Jan Hielke Koopman.
Kinderen:
Cornelia (1914)
Christoffel Abraham (1917)
Hielke (1919)
Jacob (1922)
Grietje (1925)
Jan (1927)
6. Christoffel Abraham Koopman (1917-2008), getrouwd met Neeltje Kreijger
Kinderen:
Sophia Emma Theresia
Linda Christina (schrijver van dit artikel)

Linda Koopman
Lc.koopman@hetnet.nl
Alkmaar, maart 2010

Geraadpleegde bronnen

Regionaal Archief Alkmaar
Bevolkingsregister Den Helder
Notarieel Archief Den Helder

Westfries Archief Hoorn
Doopt-, Trouw- en Begraafboeken Medemblick
Notarieel Archief Medemblick
Gemeentearchief Medemblick 1816 - 1932

Herkomst afbeeldingen:
Linda Koopman 1 – 4 en 7
Peter Swart 5 en 6

Waar bleven de molenaars?

Inleiding

Dit artikel beschrijft welke molenaars de molens ten oosten van Medemblik bewoonden en waarheen ze in 1908 verhuisden na uitbreiding van het gemaal De Vier Noorder Koggen. Door deze uitbreiding waren de molenaars overbodig geworden en werden hun molens weldra gesloopt. Aanleiding voor dit artikel is mijn (ouderlijk) huis, Geldelozepad 37, dat gebouwd zou zijn uit sloopmateriaal van de voormalige molens van de Vier Noorder Koggen. Voor nummer 35, onder één kap met het voornoemde huis, geldt hetzelfde.

Afb.1: Geldelozepad 35 en 37.

Hoewel schriftelijk bewijzen ontbreken zijn er tastbare aanwijzingen dat beide huizen inderdaad uit sloopmateriaal van de molens zijn opgetrokken. Zo zijn meerdere oude molenlagers, waarin de as van de wieken draaide, op het achtererf aangetroffen. Ook valt op dat beide huizen altijd gestukadoord zijn geweest, mogelijk om de gebikte stenen te verhullen. En volgens mijn ouders zou een klein raam, dat zich eerst bovenin het huis bevond en later naar de bijkeuken verhuisde, uit één van de molens komen.

Bij de zoektocht naar de molenaars is gebruik gemaakt van de notulen van het waterschap De Vier Noorder Koggen.

Verder zijn andere documenten, foto's en nazaten van molenaars geraadpleegd om vast te stellen in welke molen welke molenaar zat en waar ze na de ontruiming in 1908 bleven.

Startpunt onderzoek

Zowel ten westen als ten oosten van Medemblik stonden watermolens opgesteld om het grondgebied van de Vier Noorder Koggen droog te houden. Ten westen van Medemblik stonden eerst 9 en later 8 molens (Westuit genoemd). Deze waren gesitueerd vanaf de Koppershorn, ter hoogte van de grasdrogerij, tot aan Aartswoud.

Ten oosten van Medemblik, vanaf het voormalige DEK voetbalveld tot bij stoomgemaal De Vier Noorder Koggen, stonden 15 molens (Oostuit).

Het startdocument bij het onderzoek was de Verklaring van Ontruiming, gedateerd 25 juli 1907. Op dit document staan alle namen en handtekeningen van de molenaars Westuit en Oostuit, die op dat moment de molens bedienden. De molenaars verklaarden daarmee, dat ze per 1 mei 1908 de molens zouden verlaten.

Onbekend is of de molenaars naar het waterschap ontboden zijn of dat iemand bij de molenaars langs is geweest voor een handtekening. Waarschijnlijk zal, uit psychologisch oogpunt, het eerste het meest waarschijnlijk zijn.

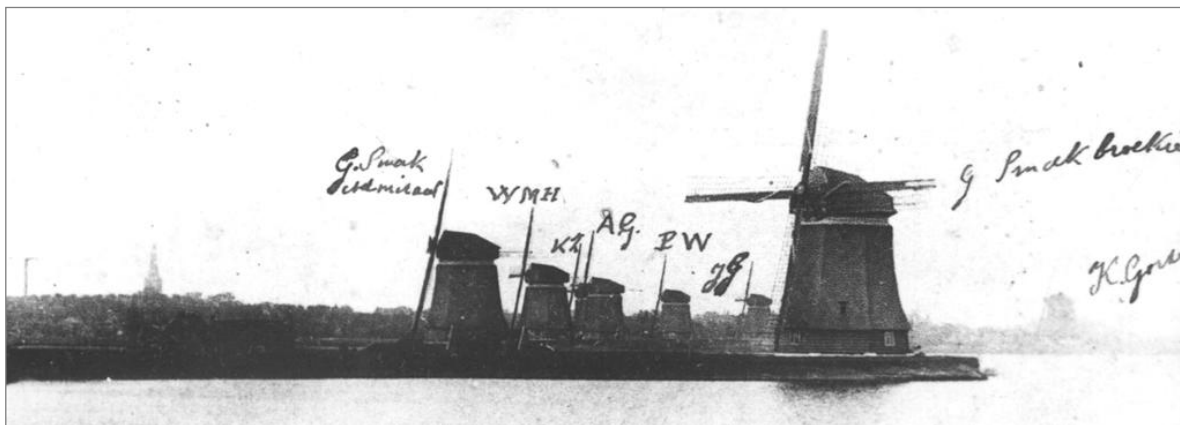
Verhuisbewegingen tussen molens

De namen van de molenaars staan op de Verklaring van Ontruiming niet op de volgorde van de betreffende molens. Hier is dus niet uit te vinden wie waar woonde. Daarom werd verder gezocht met behulp van informatie, die in het Westfries Archief aanwezig was.

Afb.2: Natuurstenen lager uit één van de molens.

Allereerst is de kaartenbak van het bevolkingsregister omstreeks 1900 geraadpleegd. Veel molenaars van Oostuit waren op deze wijze te vinden. Echter het was niet altijd duidelijk in welke molen zij woonden ten tijde van de ontruiming. Er werd namelijk veel met molenaars "geschoven" van de ene naar een andere molen. En dit werd niet altijd even duidelijk weergegeven op de kaart in het bevolkingsregister. Zo was Germent Smak eerst molenaar in molen nummer 7, maar verhuisde later naar nummer 9. Op de kaart van het bevolkingsregister staat nog steeds watermolen nummer 7. Gelukkig heeft men wel het adres gewijzigd: van Oosterdijk wijk 2 nummer 215 naar Oosterdijk wijk 2 nummer 213. En dat is inderdaad molen nummer 9.

Afb.3: Foto van de molens nummer 8 tot en met 15 met daarop vermeld de namen of initialen van de molenaars. Op de voorgrond molen Oostuit nummer 8.

De verhuizingen waren over het algemeen in het belang van de molenaars zelf; welke belangen dit waren, is niet altijd duidelijk; wel wilde men graag naar molen nummer 9, de "admiraal". Deze molen gaf aan wanneer er gemalen moest worden en wanneer men moest gaan stoppen met malen. Bij deze verantwoordelijkheid hoorde ook een hoger salaris. Als bij een molen ook een sluis bediend moest worden, leverde dit uiteraard ook een hoger salaris. Andere reden tot verhuizen was het hebben van land dichterbij de buurt van de molen. De molenaarsfunctie was namelijk geen volledige dagtaak. Dus moest men daarnaast een andere werkzaamheid erbij hebben om in het levensonderhoud te kunnen voorzien. De meeste molenaars waren tuinder.

Wat het onderzoek bemoeilijkte was het feit dat tijdens een vergadering van het waterschap besloten werd dat molenaars zouden ruilen of opschuiven, zodat een nieuwkomer in een bepaalde molen aan het werk zou kunnen gaan. Echter, aan de hand van andere documenten is te zien dat die actie helemaal niet doorging!

Verder helpen adressen op ansichtkaarten het onderzoek. Bijvoorbeeld de ansichtkaart van Trijntje Swart, woonachtig in molen nummer 12, aan hr. H. Gutter in Berlijn (zie Afb.6). "Gelukkig" ging er iets fout met de postbestelling, waardoor de foto weer retour Medemblik kwam!

Op andere momenten brengen ansichtkaarten je op het verkeerde been; zoals een kaart uit 1904 aan F. de Pie, geadresseerd molen nr. 9 (zie Afb.7). En dat terwijl F. de Pie tussen 1891 en 1908 in molen nummer 7 werkzaam en woonachtig was.

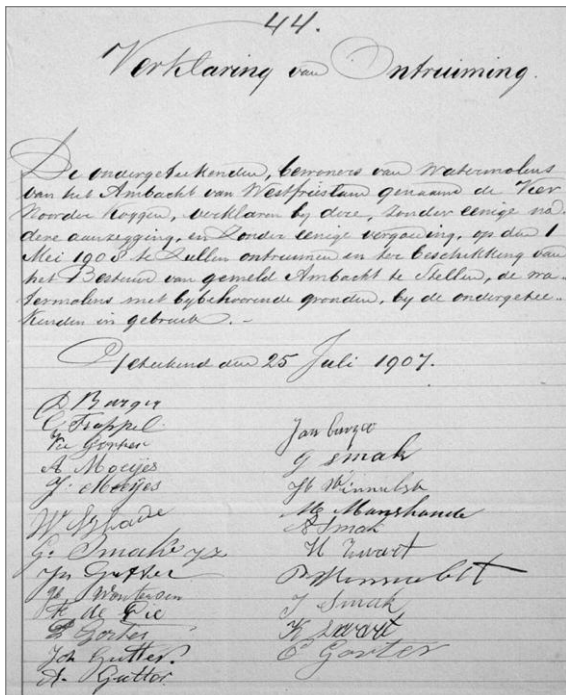
Om het overzicht (welke molenaar in welke molen) sluitend te krijgen werden de notulen van de vergaderingen van Dijkgraaf, Heemraden en Hoofdingelanden geraadpleegd. Daarbij werd een document aangetroffen dat het onderzoek heel makkelijk te maken: een acte van aanstelling uit omstreeks 1900 (zie Afb.8).

Afb.4: Google-Earth foto met daaroverheen de kadastrale kaart van 1811-1832 geprojecteerd, zodat de plaats waar de molens stonden, zichtbaar wordt. De fundamente van molen nummer 11 zijn onlangs weer zichtbaar geworden en men kan er vanaf het land De Kolk naar kijken en er ook omheen varen.

Afb.6: Voor- en achterzijde Ansichtkaart van Trijntje Swart.

Afb.5: Verklaring van de ontruiming van de molens op 1 mei 1908.

Afb.7: Drukwerk, abusievelijk gericht aan F. de Pie in molen nummer 9.

Dit document hielp het ontdekkingsproces enorm, maar ook hier kwamen namen en molen nummers voor, die niet bij elkaar konden horen. Bijvoorbeeld Dirk Manshande, aangesteld in 1831, kon redelijkerwijs in 1907 niet meer als molenaar aanwezig zijn.

Daarom werden alle notulen verder onderzocht op artikelen die gingen over aanstellingen en ontslag of overlijden van molenaars. Omdat ook bij dit gedeelte van het onderzoek niet alle aanstellingen van molenaars duidelijk werden teruggevonden, zijn de resultaten van het onderzoek in een database (elektronische kaartenbak) verzameld.

31.

Benoemingen der Watermolenaars by het Ambacht de Vier Noorder Roggen.

<i>Opstuit</i>	<i>Namen</i>	<i>Datum</i>	<i>Jaartal</i>
1	K. Smak	3 Februari	1853
2	C. Gorker	31. Maart	1870
3	J. Smak	8 November	1873
4	J. Gorker	23 September	1887
5	G. Manshande		1831
6	K. Zwart	16 October	1876
7	H. de Pijp	30 September	1891
8	C. Smak	30 September	1886
9	K. Zwart	2 Februari	1846
10	H. Manshande	12 Jule	1875
11	H. Gorker	16 October	1875
12	K. Zwart	21 Augustus	1870
13	J. Manshande	2 Februari	1844
14	P. Kooij	17 September	1873
15	K. Gorker		1857
<i>Wastuit.</i>			
1	J. Manshande	1 October	1885
2	Joh. Gorker	26 April	1877
3	D. Buijter	12 September	1879
4	C. Trappel	27 November	1857
5	J. Manshande	10 Maart	1878
6	P. Kooij	6 Mei	1889
7	J. Buijter	24 Februari	1876
8	D. Buijter	11 Maart	1867

Afb.8: overzicht aanstellingen van de molenaars.

Voornaam	Achternaam	Datum	Bijzonderheden
Pieter Heijndricksz	-	ca. 1696	
Vader	Abram	25-11-1712	Pieter Heijndricksz. overleden
Jan	Hardebil	ca. 1720	
Dirk Pietersz	Klein	03-03-1731	
Jan Pietersz	Manshande	13-10-1731	Dirk Pietersz. naar molen 13
Pieter Jansz	Trappel	23-06-1745	Jacob Jansz overleden
Cornelis	Dekker	05-03-1762	C. Dekker admiraal
Jan	Trappel	25-01-1779	Jan Trappel tot admiraal aangesteld
Jan	Trappel	25-01-1779	Cornelis Dekker gedeporteerd
Maarten	Manshande	15-02-1805	Jan Trappel overleden
Dirk	Trappel	01-01-1812	Jan [?] Manshande overleden
Dirk	Trappel	30-09-1812	Dirk Trappel admiraal
Germent Klaasz	Smak	14-03-1816	Dirk Trappel bedankt
Klaas	Trappel	01-01-1840	Bron: bevolkingsregister
Knecht Weduwe Klaas	Trappel	27-08-1844	Werk werd te zwaar vanwege overlijden van haar oudste zoon
Dirk (als knecht)	Kolles	26-08-1845	Vorige knecht van wed. K. Trappel ontslagen
K.	Zwart	02-02-1846	Benoemingen der Watermolenaars bij het Ambacht de 4NK [datum geschat]
Germent	Smak [Jz]	30-09-1896	Verzoek assistentie van G. Smak door K. Zwart vanwege hoge leeftijd
Germent	Smak Jz	25-02-1897	K. Zwart overleden
Germent	Smak Jz	31-12-1907	Wachtgeld

Tabel 1: Overzicht van de molenaars die in de loop der eeuwen molen 9 hebben bewoond en bediend.

Afb.9: Gasten arriveren om het uitgebreide gemaal in gebruik te nemen.

Achternaam	Voornaam	Molen nr.	Beschrijving
Smak	Arien	Oostuit 1	Verhuisd naar Tuinstraat wijk 1-65
Gorter	Cornelis	Oostuit 2	Verhuisd naar Enkhuizen
Smak	Jan	Oostuit 3	Verhuisd naar Oostwoud
Gorter	Pieter	Oostuit 4	Verhuisd naar Pekelharinghaven, wijk 2-119
Winnubst	Jacob	Oostuit 5	Verhuisd naar de Goudsbloemgracht wijk 3-129[a]
Zwart	Hedde	Oostuit 6	Verhuisd naar Geldelozeпад wijk 2-206e
De Pie	Franciscus	Oostuit 7	Verhuisd naar Geldelozeпад wijk 2-189b
Smak	Germent	Oostuit 8	Verhuisd naar Geldelozeпад wijk 2-206f
Smak	Germent	Oostuit 9	Verhuisd naar Geldelozeпад 2-206b
Manshande	Willem	Oostuit 10	Verhuisd naar 't Steg, wijk 3-106 of wijk 2-84 als arbeider
Gutter	Arie	Oostuit 11	Verhuisd naar wijk 3-131
Zwart	Klaas	Oostuit 12	Verhuisd naar Geldelozeпад wijk 2-206d
Winnubst	Pieter	Oostuit 13	Verhuisd naar Bangert 1-112 / 1-117
Gutter	Jan	Oostuit 14	Verhuisd naar Geldelozeпад wijk 2-206c
Gorter	Klaas	Oostuit 15	Verhuisd naar Oostersingel wijk 2-182

Tabel 2: Overzicht waarheen de molenaars verhuisden. Ook verhuisde ene J.C. Smak (groentehandelaar, zoon van Germent Smak?) van 2-213 (=Oostuit 9) naar [Geldelozeпад] wijk 2-206a.

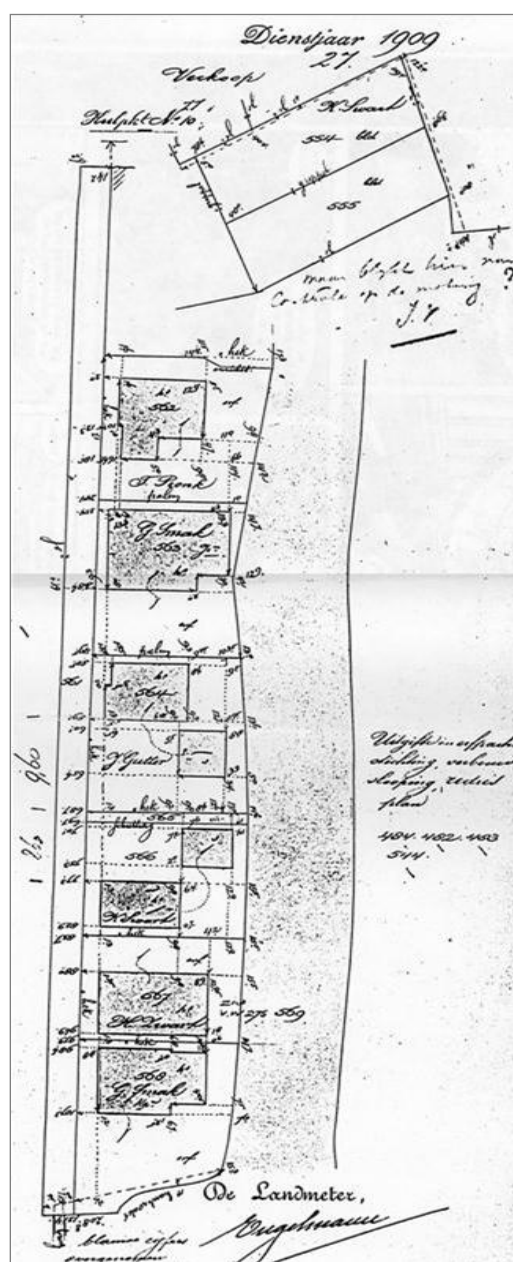
Veel molenaars verhuisden naar het Geldelozeпад. Hiervoor werden ook nieuwe woningen gebouwd, gezien de huisnummers: (wijk) 2-206a, b, c, d, e, f, welke later werden vernummerd naar resp. 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45.

De huisnummering verdient enige uitleg. Vroeger was Medenblik ingedeeld in drie wijken. De huisnummering was daarom niet verbonden aan de straat, maar aan de wijk waar men woonde. Zo begon de huisnummering van het Geldelozeпад bij nummer 91 en niet bij 1. Ook was er geen even en oneven zijde. In het Westfries Archief zijn drie herennumeringen van de wijken terug te vinden. Zo was het huis van T. of P. Pronk eerst wijk 2 nummer 206, daarna wijk 2-110, wijk 2-139 en tenslotte zonder wijknummers, nummer 31.

De vergadernotulen van Burgemeester en Wethouders uit de jaren 1907, 1908 en 1909 vermelden verzoeken van de heren Swart en Smak voor het verbouwen of nieuw bouwen van een woning op het Geldelozeпад. Gegevens omtrent de exacte plaatsen zijn niet gevonden. Wel is er een kadastrale kaart uit 1909 waarop de woningen aan het eind van het Geldelozeпад staan aangegeven.

Op deze kaart (zie Afb.10) worden de volgende persoonsnamen genoemd:

- K. Swart, nummer 554 en 555 → huisnummer ??
- T. Pronk, nummer 562 → huisnummer 31
- G. Smak Jz., nummer 563 → huisnummer ??
- J. Gutter, nummer 564 → huisnummer 39
- K. Swart, nummer 566 → huisnummer 41
- H. Zwart, nummer 567 → huisnummer 43
- G. Smak Kz., nummer 568 → huisnummer 45

Afb. 10: Kadastrale kaart uit 1909 van het eind van het Geldelozeпад

Afb. 11: De huizen van het Geldeloze pad aan de Vlietstroom omstreeks 1900, vóór de verhuizing van de molenaars.

De nummers op de kaart zijn de **kadastr**nummers en dus geen huisnummers. Kadastrnummers wijzigen zodra er iets aan het grondoppervlak wijzigt, bijvoorbeeld als de ene eigenaar een stukje van zijn buurman koopt. Kadastrnummer 567 bestaat nog steeds, terwijl de meeste andere kadastrnummers gewijzigd zijn. Sinds 1909 is er dus kennelijk niets aan dit oppervlak toegevoegd of afgehaald.

De huisnummers 35 en 37 staan nog niet in hun huidige vorm op de kaart; dit is op de plaats met kadastrnummer 563. Waarschijnlijk is de kadastrkaart een combinatie van nieuwbouw (de huisnummers 206a t/m f) en reeds bestaande woningen, welke nog verbouwd zouden worden.

Ten slotte

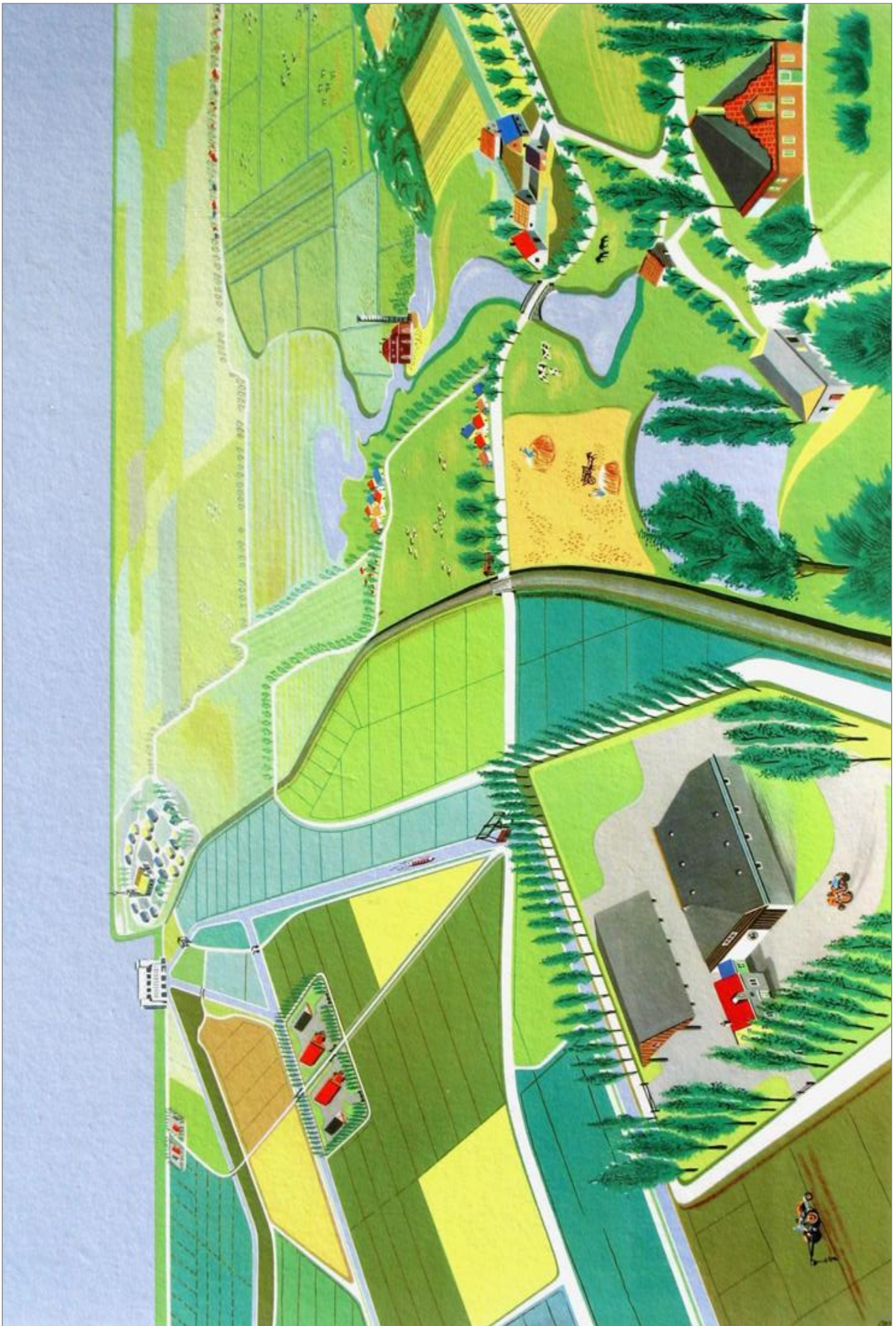
In dit artikel is onderzocht welke molenaar waar woonde en waar de laatste molenaars heen verhuisden toen zij de molens moesten verlaten vanwege de uitbreiding van het gemaal De Vier Noorder Koggen. Ook is gezocht naar gegevens m.b.t. de herkomst van de huizen aan het einde van het Geldeloze pad; de informatie daaromtrent is zeer summier. Hopelijk kan verder onderzoek bij het Kadaster meer informatie opleveren.

Arnold de Greeuw
Medemblik, juli 2010

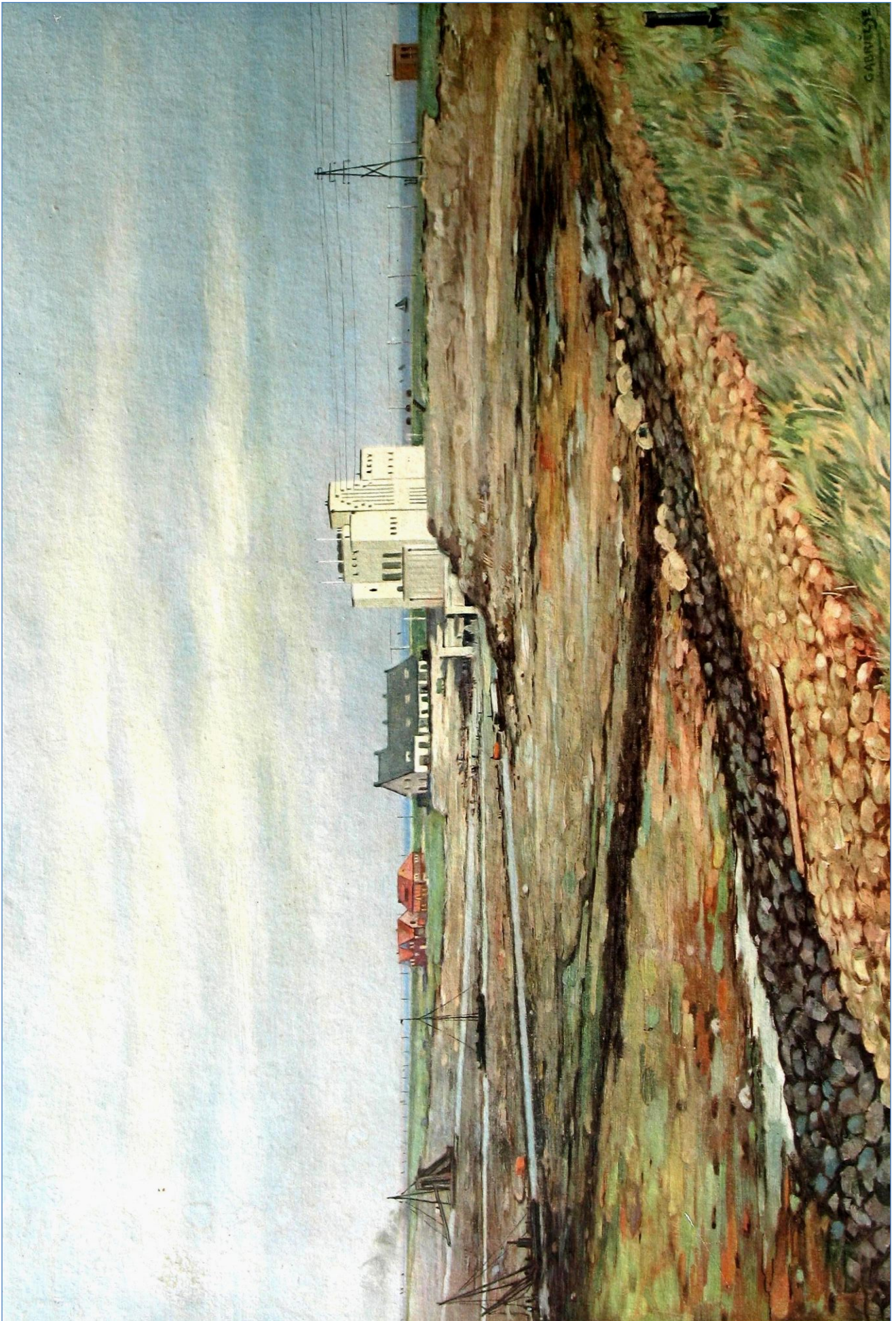
Geraadpleegde bronnen

Westfries Archief, Hoorn:
Bevolkingsregister fiche 3, 4, 19, 20, 69, 70, 75, 77, 80, 82-85.
Vier Noorder Koggen 13, 14, 26, 27, 38-43, 382, 2276.
Gemeentebestuur Medemblik 1813-1932 28, 426, 647, 648, 656A.

Herkomst afbeeldingen:
Google Earth
www.WatWasWaar.nl
T. van Doorn en A. Kamma
A.J. Pronk (voormalige bewoner Geldeloze pad 31) en diens zusters

Schoolplaat 'Het oude en het nieuwe land'

Schoolplaat 'De Wieringermeerpolder bij Medemblik'.

Bengaert Say; de corrupte kastelein van Medemblik

Bengaert Say, kasteelheer van Medemblik in de periode 1441 – 1466, vulde zijn bevoegdheden nogal ruim in. Hierdoor ging hij meerdere keren zijn boekje te buiten. De kastelein was betrokken bij diverse, niet al te frisse, zaakjes. Zelfs moord werd hem ten laste gelegd. Dat resulteerde in rechtszaken, veroordelingen, aanslagen en in verlies van openbare functies. Hieronder volgt de handel en wandel van een foute gezagdrager.

Inleiding

In de jaaruitgave van 2008 is een nadere beschouwing van de figuur Bengaert Say in het vooruitzicht gesteld. Aanleiding hiervoor is de veronderstelling dat deze kastelein wel eens misbruik gemaakt zou kunnen hebben van zijn ambtelijke bevoegdheden. Dit artikel maakt duidelijk dat de bestuurder Say het inderdaad niet zo nauw nam met de regel dat een gezagdrager integer dient te handelen en niet uit moet zijn op persoonlijk gewin.

De kastelein of slotvoogd was beheerder van een kasteel. Deze taak stond meestal niet op zichzelf, maar in combinatie met andere voorname functies, zoals baljuw, schout of dijkgraaf. Naast rechtspraak kon ook belastinginning tot de taak van de kastelein behoren. De landsheer verkreeg op deze wijze een voorpost van het bevoegd gezag in de regio ter behartiging van zijn belangen. De onderstaande verhandeling is in hoofdzaak gebaseerd op de in 1983 gepubliceerde studie van mw. R.I.A. Nip; 'Bengaert Say, een 15de eeuwse ambtenaar'.¹ Verder dient opgemerkt te worden dat niet alle (rechts)zaken worden behandeld waarin Bengaert Say op de een of andere wijze verwickeld was.

Bengaert Say was geen Medemblikker

Ook in de vijftiende eeuw viel de herkomst van lokale gezagsdragers veelal niet samen met de plaats waar ze hun openbare functie uitoefenden. Dat was met Bengaert Say niet anders. Hoewel geen geboortedatum en plaats van herkomst van hem bekend is, wordt aangenomen dat de Say's afkomstig waren uit de omgeving van Schiedam. Ook wordt aangenomen dat de vader van Bengaert in de jaren 1438-1440 rentmeester was van Zuid-Beveland. De heerlijkheid Zuid-Beveland was in 1433 als eigen bezit aan Jacoba van Beieren toegewezen, toen zij afstand van haar landen had gedaan. De jonge Bengaert zou vanwege deze omstandigheden de kans hebben gehad om een ambtelijke loopbaan te starten in de omgeving van Jacoba van Beieren.

In 1437/38 trad Bengaert met Pieternel van Egmond van Merenstein, dochter van Otto van Egmond, in het huwelijk. Deze Otto was in de periode 1436 en 1440 baljuw van Kennemerland en West-Friesland. Door dit huwelijk kwam Bengaert in ridderlijke en invloedrijke kringen te verkeren, hetgeen hem later goed van pas kwam.

Procureur-generaal aan het Hof van Holland

Aan de naam van Bengaert Say is een duidelijke primeur verbonden; hij was namelijk de eerste procureur-generaal van het Hof van Holland ook wel Raad van Holland genoemd. De vroegste vermelding van Bengaert Say dateert uit 1434. Daaruit blijkt, dat hij vanaf 20 juni 1434 als procureur-generaal bij het Hof van Holland in dienst was. Dit hoogste bestuurs- en rechtscollege was op 3 juli 1428 ingesteld door hertog Filips de Goede en gravin Jacoba van Beieren. Oppericht in Delft maar vanaf 1434 permanent gevestigd in Den Haag op ongeveer de plaats van de huidige Ridderzaal.

Afb. 1: Zeventiende-eeuwse prent van de Ridderzaal.

Het ambt van procureur-generaal was één van de vernieuwingen die Filips de Goede, hertog van Bourgondië, invoerde, toen hij in 1433 als landsheer de alleenheerschappij over Holland en Zeeland had verworven. De procureur-generaal was een belangrijke figuur. Deze ambtenaar was rechtsvorderaar namens de landsheer en functioneerde ook op andere gebieden als diens zaakwaarnemer. Hij kon enkel optreden met toestemming van het Hof van Holland en meestal werkte hij in diens opdracht. Het wordt niet aannemelijk geacht dat de procureur-generaal vaak rechtstreekse opdrachten van de landsheer ontving. Zijn taken waren zeer divers; hij deed onderzoek naar misdaden en oproer, trok erop uit om verdachten op te brengen en te ondervragen en stelde de stukken op voor de hoogste rechtbank, het Hof van Holland.

Verder hield hij zich bezig met geschillen over leengoederen en privileges, kwam op voor weduwen en wezen en beschermde de bezittingen en belangen van de landsheer. Of Bengaert Say rechten had gestudeerd is niet bekend. Wel blijkt uit zijn werkzaamheden als procureur-generaal dat hij een juridisch geschoold man geweest moet zijn. Say heeft gedurende twee periodes het ambt van procureur-generaal uitgeoefend: de eerste periode liep van 20 juni 1434 tot 16 december 1439 en zijn tweede termijn begon op 27 juli 1447 en eindigde op 20 juni 1448. Beide keren lijkt het dienstverband te zijn beëindigd vanwege gevoelige rechtszaken, waarin hij op andere titel dan die van procureur-generaal verwickeld was. Het mag opmerkelijk heten dat hij in de periode 1440-1447 weliswaar geen procureur-generaal was, maar wel taken verrichtte die tot het ambt van procureur-generaal behoorden. Ook trad hij in deze periode op als vertrouwensman namens de hertog, hetgeen nadrukkelijk wijst op een zeer goede verstandhouding met de landsheer.

Aanstelling tot kastelein van Medemblik

In 1438 verwierf Bengaert Say naast zijn aanstelling tot procureur-generaal tevens het kastelein- en dijkgraafschap van Medemblik. Hij volgde daarmee Willem de Bastaard op. Het jonge echtpaar verhuisde naar Medemblik en betrok het kasteel. Drie zonen - Filips, Jacob en Jan – werden uit dit huwelijk geboren. Of de kinderen hun gehele jeugd in Medemblik hebben doorgebracht mag betwijfeld worden. Bengaert Say beschikte namelijk elders nog over een optrekje. In 1441 had Bengaert van de grafelijkheid een leengoed verkregen. Dit landgoed was gelegen in de noordelijke buurtschap (Nootdorp) van Heemskerck, vlakbij Castricum.

Afb.2: Het kasteel van Medemblik in 1613, tekening van J. Stellingwerf (1730).

De functie van kastelein en dijkgraaf had Say niet alleen verkregen vanwege zijn trouwe dienst en grote inzet als procureur-generaal, maar ook door zijn huwelijk met Pieternel van Egmond. Deze verbintenis verplichtte hem tot het voeren van een bepaalde staat van huishouding; *'tot helpe ende vermeringe ende vercompensatie van syne hilick'* (huwelijk). Bengaert Say verkreeg het ambt in Medemblik onder dezelfde voorwaarden als zijn voorgangers.

Dat betekende dat hij geen bezoldiging ontving, maar samen met de landsheer over veel inkomsten uit het kastelein- en dijkgraafschap kon beschikken. Het schoutambt en de bijbehorende boete-inkomsten vielen hier ook onder. De aanstelling tot kastelein en dijkgraaf was een aanstelling voor het leven.

Kastelein vertoont kapergedrag

In 1438 laaide de oorlog met de zogeheten Wendische steden (Lübeck, Hamburg, Lüneburg, Rostock, Wismar en Stralsund) op. Say kreeg van de hertog de leiding over de bouw van de nodige oorlogsschepen door de Westfriese steden. Ook moest hij maatregelen treffen om de kaperoorlog te beteugelen die de Westfriezen op eigen houtje voerden. De Medemblikker kastelein nam deze laatste opdracht kennelijk niet zo serieus op. Daardoor werd hij regelmatig voor het Hof van Holland gedaagd omdat zijn knechten, al dan niet op zijn bevel, een schip hadden opgebracht dat niet aan de vijand behoorde. Het lijkt erop, dat Say door dit gedrag uiteindelijk in 16 december 1439 uit zijn functie van procureur-generaal werd gezet.

Bengaert Say; bestuurder met verdacht veel bijbanen

Ook in de late middeleeuwen kwam het voor, dat bestuurders verschillende banen combineerden. Say was zeer bedreven in het verwerven van bezoldigde functies. Behalve procureur-generaal was Say reeds vanaf 1435 baljuw van Den Haag. Dit ambt werd door hem gepacht. Zoals we later zullen zien kleefde aan het verwerven van sommige bijbanen een luchtje. De uitbreiding van zijn ambten was vooral in de jaren 1438-1440 zeer opvallend. Zo was hij van 1438 tot 1441 schout van Grootebroek en kreeg hij in 1438 het baljuwsambt van Abbekerk, Lambertschaag, Sijbekarspel en Benningbroek. Het jaar daarop werd hij schout van Sijbekarspel en Benningbroek. Eind december 1439 ontving hij een commissiebrief (aanstellingsbrief van de landsheer), die hem het recht verschafte op aanzienlijke inkomsten uit het Oosterbalkjuwschap van West-Friesland. En nog is de koek niet op. Een soortgelijk brief bezorgde hem aanzienlijke macht in de heerlijkheid Spanbroek, Obdam en Hensbroek.

In 1441 liep de reputatie van Say de eerste forse deuk op; hij moest bekennen dat hij sommige ambten niet op rechtmatige wijze had verkregen. De toenmalige rentmeester-generaal Willem van Naaldwijk had hem hierbij een handje geholpen door het signet (klein zegel) buiten medeweten van de stadhouder (Willem van Lalaing) voor eigen gebruik aan te wenden. Van Naaldwijk zal ongetwijfeld een forse financiële vergoeding hebben opgestreken voor het op eigen houtje signeren van diverse aanstellingsbrieven.

De valse aanstellingen hadden betrekking op de schoutambten van Sijbekarspel en Abbekerk en het Oosterbaljuwschap.

Ook bestaat er twijfel of de door Say verkregen invloed in de heerlijkheid Spanbroek wel rechtmatig was verkregen. Uit onderzoek is overigens gebleken dat in de Bourgondische periode fraude in financiële functies zoals rentmeester-generaal bepaald geen uitzondering was.² Het feit dat men voor het aanvaarden van dergelijke hoge ambtelijke functies vaak diep in de buidel moest tasten en in veel gevallen leningen nodig had, maakte het ambt gevoelig voor frauduleuze handelingen. Het geval van Van Naaldwijk stond daardoor zeker niet op zichzelf. Op 1 september 1441 greep de hertog in; Willem van Naaldwijk werd uit zijn ambt gezet en de stadhouder kreeg de opdracht om de valse aanstellingsbrieven te herroepen. Bengaert Say ontsprong bij deze affaire de dans; niet alleen bleven voor hem vervelende gevolgen uit, ook kon hij blijven rekenen op het volste vertrouwen van de landsheer.

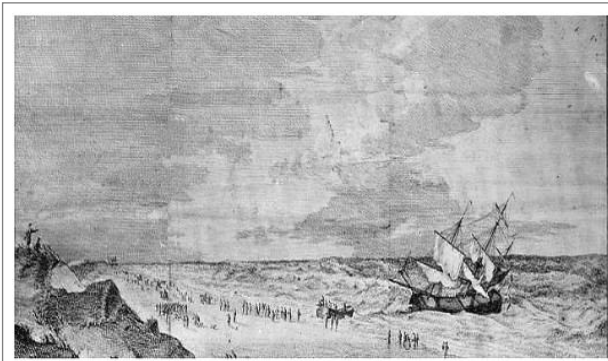
Nieuwe kansen en functies voor Say

In de jaren 40 van de vijftiende eeuw kwamen de Hoekse en Kabeljauwse twisten (feitelijk een burgeroorlog) weer tot een uitbarsting. Het conflict begon als een strijd om de hoogste macht in het graafschap Holland. De machtsopvolging was na het kinderloos overlijden van Willem IV in 1345 namelijk niet duidelijk geregeld. Willem werd opgevolgd door zijn zus, Margaretha van Beieren, maar ook haar zoon, Willem V, kreeg bestuurlijke macht. Dit leidde tot spanningen en mondde in 1349 uit in een oorlog tussen beiden.

Al snel mengden ook steden en edelen zich in het conflict. Hoewel de strijd in naam ging om de bestuurlijke macht in Holland, waren zij eigenlijk meer uit op eigen gewin. Aangezien iedere stad andere handelsrechten had, zoals in bier of textiel ('laken'), waren steden uit op het overnemen van handelsrechten van andere steden. Edelen probeerden hun eigen macht en invloed te vergroten. Het was dus geen strijd om principes en het gebeurde geregeld dat steden en edelen van de ene partij naar de andere overliepen. Vanaf 1425, met het aantreden van Filips van Bourgondië, escaleerde de strijd verder, doordat ook steden uit het noorden van Holland erbij betrokken raakten. Na enkele bloedige gevechten en opstanden, werd de strijd in 1489 voorgoed beslist in het voordeel van de Kabeljauwen. Die burgeroorlog tussen de Hoeken en Kabeljauwen gaf problemen met de belastinginning (de zogeheten bedden). Hertogin Isabella, de echtgenote van Filips de Goede, benoemde Say - samen met Lodewijk van Eck - in 1444 tot commissaris om de problemen met de belastinginning naar eigen inzicht op te lossen.

Het jaar daarop (6 december 1445) verkreeg de kastelein van Medemblik een speciale opdracht om de nieuwe bedde van zes jaar binnen te halen in het Oosterbaljuwschap van West-Friesland en Wieringen.

In deze periode kan de verstandhouding tussen Bengaert Say en de hertog uitstekend genoemd worden en genoot Say het volste vertrouwen van de landsheer. Dat blijkt ondermeer uit het feit dat Say bij afwezigheid van de hertog als diens zaakwaarnemer optrad en andere missies en opdrachten voor de hertog uitvoerde. Voor deze diensten werd hij beloond, eerst met al eerder genoemde leengoed bij Castricum en later met het schoutambt van Vlieland (1441-1449) en dat van Wieringen (1446-1453). Op Vlieland had Say binnen de kortste keren bonje met de eilandbewoners. Wat was namelijk het geval? Hij pachtte dit eiland en het schoutambt voor 11½ pond per jaar. Het aantrekkelijke van Vlieland was de opbrengst van de strandvonderij. De helft hiervan was voor de pachter (Say) en de andere helft voor de hertog.

Afb.3: Gestrand schip op de Hollandse kust.

Bij schipbreuk golden er weer andere regels. In dat geval hadden de eilanders recht op "berggeld"; een derde deel van de lading. Say nam het niet zo nauw met deze regels en eigende zich meer toe dan waar hij ambtshalve recht op had. Bovendien had hij op eigen houtje de Vlielanders een nieuw handvest voorgelegd dat hen bepaalde rechten zou ontnemen. Bij het niet nakomen van de nieuwe regels dreigde hij de eilanders met overbrenging naar het kasteel van Medemblik. De klachten bleven niet uit en resulteerden in een zaak voor het Hof van Holland. Op 17 juli 1443 deed het Hof uitspraak in het nadeel van Say; de oude rechten van de eilanders dienden hersteld te worden en Say werd verboden buiten de landsheer om nieuwe regelgeving in te stellen. Zes jaar later werd Say, als gevolg van een ander conflict, gedwongen om de pacht en het schoutambt van Vlieland af te staan aan stadhouder Jan van Lannoy.

Say wordt aangepakt

Zoals hierboven is aangestipt was de politieke situatie in de jaren 40 van de vijftiende eeuw erg gespannen.

Vooral in de steden stonden de Hoeken en Kabeljauwen recht tegenover elkaar. Eén en ander leidde tot gewapende conflicten.³ Het herstellen van de rechtsorde was voor Filips de Goede geen gemakkelijke opgave.

Het opbrengen en berechten van onruststokers, het zuiveren van het ambtelijk apparaat en het samenstellen van politiek evenwichtige stadsbesturen vormden daarbij een belangrijke opgave. Voor het aansturen van deze klus had de landsheer iemand nodig, die niet was besmet met het Hoekse of Kabeljauwse virus. Hij werd gevonden in de figuur van Gooswijn de Wilde, een juridisch expert die vijf jaar leiding had gegeven aan de Raad van Vlaanderen. Maar ook Gooswijn de Wilde slaagde als president van het Hof van Holland er niet in om de onrust in de Hollandse steden te beteugelen. Uiteindelijk stelde Filips in 1445 zelf weer orde op zaken.⁴

Afb.4: Filips de Goede, landsheer van Holland.

De Wilde bleek wel de juiste persoon te zijn om de bezem door het Hof van Holland te halen. Dat kan een belangrijke overweging van de landsheer zijn geweest om de Vlaming aan te stellen. Het Hof bestond in die tijd uit bezoldigde en onbezoldigde raadsheren waarvan sommigen geen officiële benoeming konden tonen.

Verder reorganiseerde hij het administratieve systeem; er kwam bijvoorbeeld een bezoldigde griffier voor een betere registratie van akten en vonnissen. De Wilde bleek niet bang te zijn voor de invloedrijke kastelein van Medemblik. Onder zijn bewind kwam er een uitspraak in een jaren slepende kwestie tussen Say en Pieter Weire, een reder uit Brugge. In 1438 was zijn schip door de mannen van Say ten onrechte opgebracht en Say weigerde een schadevergoeding te betalen.

Filips de Goede riep, zeer waarschijnlijk daartoe aangezet door De Wilde, Say tot de orde. De landsheer liet Say oppakken en er werd beslag gelegd op zijn goederen. Uiteindelijk troffen reder en kastelein begin 1447 een regeling. Korte tijd later (27 juli 1447) werd Say opnieuw tot procureur-generaal benoemd.

Beschuldiging van moord

Op zijn tweede aanstelling tot procureur-generaal bleek geen zegen te rusten. In deze periode kruiste De Wilde wederom het pad van de kastelein uit Medemblik. De aanleiding was de moord op schout Gerijt Jansz uit Medemblik. Deze was gepleegd door de knechten van de kastelein. De president van het Hof van Holland – Gooswijn de Wilde – beschuldigde Say van doodslag. De kastelein voelde zich in het nauw gedreven en sloeg terug met een niet mis te verstane beschuldiging aan het adres van De Wilde; sodomie. Voor het bewijs van onzedelijke handelingen werd zijn negenjarig zoonje Filips door Say ten tonele gevoerd.⁵ De strijd om invloed en gezag tussen beide hoge ambtenaren was met de loze beschuldigingen volledig ontspoord en vroeg om ingrijpen van hogerhand.

Dat ingrijpen werd mede in de hand gewerkt doordat er ongeregelheden rondom de invulling van het schoutambt van Medemblik was ontstaan. Say had namelijk de hertog verzocht om zijn schoonvader in dit ambt te benoemen, maar verzuimde bij dat verzoek te vermelden dat het Hof van Holland reeds Willem Melisz in die functie had benoemd. Filips handelde geheel te goeder trouw en zond de aanstellingsbrief aan Otto van Egmond. Deze liet zich in Medemblik door twee schepenen beëdigen en ging aan de slag. Het Hof van Holland had intussen de hertog van de gang van zaken op de hoogte gebracht. Deze herriep op 8 november 1447 de aanstelling van Otto van Egmond en verlangde van de kastelein dat hij alsnog voor Willem Melisz – vanwege de moord op de schout - zou terechtstaan.

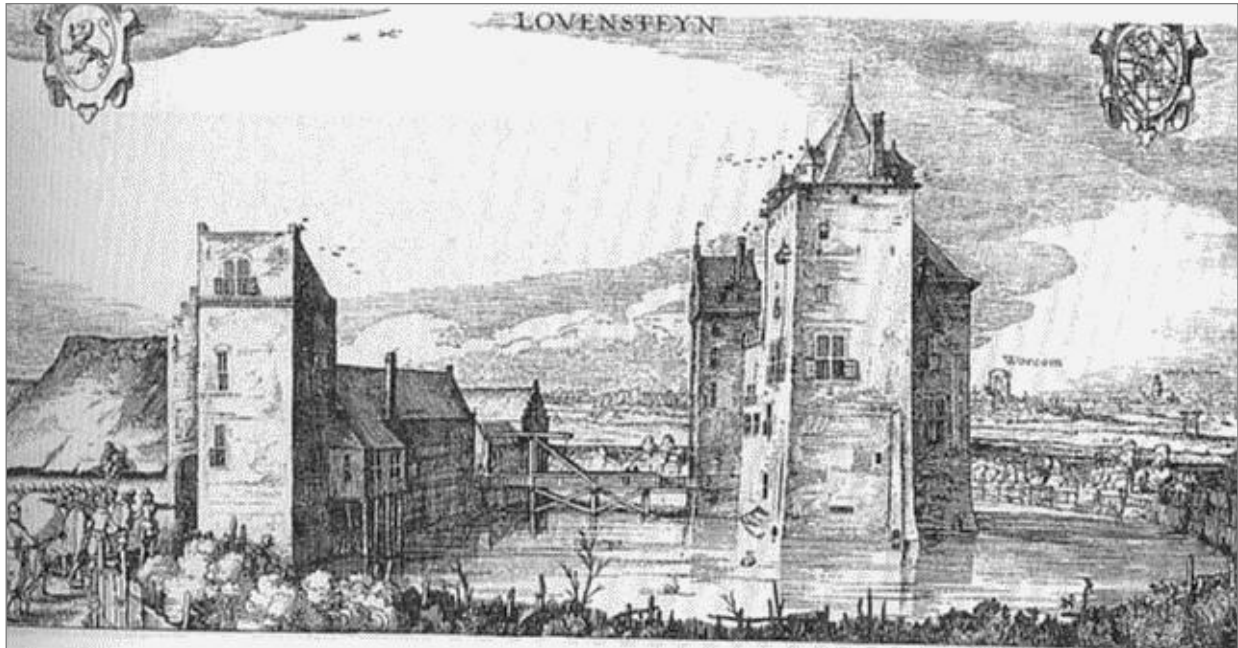
De zaak liep verre van vlekkeloos, mede doordat er allerlei politieke perikelen op de achtergrond gingen meespelen. De hertog gelastte stadhouder Jan van Lannoy en twee commissarissen een onderzoek in te stellen en maatregelen te nemen. Op 20 juni 1448 werd tegen beide ruziemakende ambtenaren een arrestatiebevel uitgevaardigd en werden de heren, lopende de rechtszaak, uit hun ambten gezet. Say en De Wilde werden kort daarna opgepakt en overgebracht naar het slot te Heusden.

Het onderzoek in de zaak werd groots aangepakt en nam zo'n anderhalf jaar in beslag. Eind 1449 vond op slot Loevestein de berechting plaats. Beide heren werden schuldig bevonden.

De Vlaamse jurist (Gooswijn de Wilde) werd met uitzicht op de brandstapel tot een bekentenis gedwongen en mocht kiezen tussen de brandstapel en het zwaard (onthoofding). Hij koos voor het laatste.⁶

Rechtszaken en aanslagen

De ambtelijke carrière van Bengaert Say kwam na de berechting eind 1449 in duidelijk ander vaarwater terecht.

Afb.5: Slot Loevestein omstreeks 1621.

Voor Bengaert Say kende de uitspraak een beduidend minder fatale afloop; hij werd voor altijd verbannen, verloor al z'n ambten en zag dat zijn goederen werden geconfisceerd. Echter, bij de ten uitvoerlegging van het vonnis werd weer eens duidelijk dat voor Say altijd uitzonderingen golden. De eeuwige verbanning kwam neer op een verblijf elders van een maand of drie en hij behield het kastelein- en dijkgraafschap van Medemblik. Ook het schoutambt van Wieringen werd hem niet ontnomen.

De berechting van De Wilde en Say heeft in het historisch onderzoek veel aandacht gehad. Noordam geeft onomwonden aan, dat De Wilde in zijn ogen het slachtoffer is geworden van een politieke terechtstelling.⁷ Dumolyn benadrukt dat De Wilde, vanwege zijn Vlaamse afkomst, geen toegang had tot de Hollandse machtsnetwerken. Zaken waarover zijn opponent, Bengaert Say, juist wel kon beschikken.⁸ Damen heeft nog op een ander punt gewezen; De Wilde was in tegenstelling tot zijn voorgangers niet van adellijke afkomst en ontbeerde om die reden het nodige aanzien en respect in de hogere lagen van de Hollandse samenleving. En juist dat was van groot belang om te kunnen overleven in de gevoelige Hollandse verhoudingen, aldus Damen.⁹ Ook Nip komt tot een soortgelijke analyse als Damen en wijst bovendien ook op het feit, dat Bengaert Say lange tijd een onpartijdige positie innam tegenover de Hoeken en de Kabeljauwen en om die reden de landsheer goed van dienst kon zijn.¹⁰

Hoewel hem net geen banvloek trof, werd wel duidelijk dat de landsheer het niet meer nodig vond om van zijn diensten gebruik te maken. Filips achtte het wel gepast en nodig om de kastelein nog enige tijd met kleine financiële tegemoetkomingen te begunstigen. Het werd evenwel steeds duidelijker dat de loopbaan van Say, als invloedrijk bestuurder, ten einde liep. Geldzorgen en rechtszaken volgden elkaar in het midden van de vijftiende eeuw in hoog tempo op. Die tegen zijn schoonvader, Otto van Egmond, spande de kroon. Deze zaak sleepte zich eindeloos voort waarbij Say zijn schoonvader ervan beschuldigde dat deze zijn verplichtingen inzake de bruidschat van zijn vrouw Pieternel niet was nagekomen.

Ook de moord op de schout in Medemblik bleef hem achtervolgen. De kastelein had kennelijk zo veel haat gezaaid, dat er 16 jaar na de moord op Gerijt Jansz nog lieden waren die met hem een openstaande rekening wilden vereffenen. Dat gebeurde in Abbekerk in 1463 door Meynert Jansz, de broer van de omgebrachte schout. Hij beraamde samen met vijf kornuiten een aanslag maar zag deze uiteindelijk mislukken. In de verhoren gaf hij later toe, dat hij de dood van zijn broer wilde wrekken, hetgeen jammerlijk mislukte. Het bleef niet bij één aanslag. Enige tijd later werd in Wijdenes nogmaals een aanslag op het leven van de kastelein gepleegd. Ook deze mislukte. De dader, Jonge Jan Jacobsz, bijgestaan door de eerder genoemde Meynert Jansz alsmede enkele andere lieden, had nog een appeltje met Say te schillen.

Say had hem het schoutambt van Medemblik ont-nomen zonder dat hij het geld dat hij van Jonge Jan Jacobsz had geleend had terugbetaald.

De ambtelijke carrière van Say eindigt in 1467 door valsheid in geschrifte

Ook in de nadagen van zijn carrière bleef Say de regels rondom integer handelen aan zijn laars lappen. Volgens de aanklacht van de procureur-generaal in 1466 had de kastelein niet alleen valsheid in geschrifte gepleegd, hij had ook brieven en akten in zijn zaak tegen Femme Dircxz vernietigd. De valsheid in geschrifte bestond eruit dat hij de naam 'Dircxz' in officiële stukken had doorge-streept en had vervangen door 'Pietersz'. Say werd opgepakt en naar het Binnenhof overge-bracht. Op 27 februari 1466 werd hij in voorlopige vrijheid gesteld mits hij niet het Binnenhof zou verlaten zonder toestemming van het Hof.¹¹ Enkele dagen na zijn voorlopige in vrijheidstelling ver-weerde hij zich voor het Hof en bekende schuld. De raadsheren accepteerden zijn verweer op voorwaarde dat Say zijn misdaad niet had begaan uit persoonlijk gewin en verbonden hier een voor-waardelijke boete aan. De kastelein had namelijk aangevoerd dat zijn handelen louter was ingege-ven om de hertog de kosten van nieuw op te stel-len documenten te besparen. Immers, er was vol-gens de kastelein geen Femme Dircxz en de stuk-ken waren steeds bij Femme Pietersz bezorgd.

Op 7 maart 1466 spraken de raadsheren van het Hof een arbitraal vonnis uit. Bengaert Say moest voor het Hof zijn misdaad komen bekennen en om vergiffenis bidden vóór de stadhouder in naam van de graaf. Bovendien werd hij veroordeeld tot het betalen van een boete: honderd gouden pieters van negentien stuivers per stuk.¹² Door het plegen van valsheid in geschrifte werd hij in 1466 uit het ambt van kastelein en dijkgraaf gezet. Daarmee kwam een einde aan een loopbaan die veelbelo-vend begon, maar als snel overschaduwde raakte door persoonlijk gewin, list en bedrog. Niet lang daarna is de ex-kastelein en dijkgraaf buiten Me-demblik gestorven.

Tot slot

Op grond van het bovenstaande artikel kan gecon-cludeerd worden dat Bengaert Say een zeer in-vloedrijke gezagdrager is geweest die lang op bescherming van de landsheer, Filips de Goede, kon rekenen. De wijze waarop hij zijn ambt invulde en omging met de aan hem toekomende bevoegd-heden, leek vooral te zijn ingegeven door persoon-lijk gewin en minder gebaseerd op bestuurlijke of politieke motieven. In de jaaruitgave van 2008 is kastelein Bengaert Say, tevens dijkgraaf, in het artikel 'De interne strijd (tegen het water) in De Vier Noorder Koggen' een mogelijke een rol toe-gedicht bij de illegale aanleg van een sluis in de Zomerdijk achter Wognum.

Hoewel uit de procesgang rondom deze sluis bij de Hof van Holland, het hoogste rechtscollege, de naam van kastelein Say niet openlijk is gevallen, is in het proces een duidelijke verwijzing opgenomen dat het bevoegd gezag (kastelein/dijkgraaf) een rol gehad zou hebben in de illegale aanleg van de sluis. De eerder gedane veronderstelling dat Ben-gaert Say er niet voor terugdeinsde om handelinge te verrichten of te laten verrichten die niet in overeenstemming waren met de aan zijn ambt gekoppelde bevoegdheden en/of verantwoordelijk-heden zijn met het bovenstaande artikel nader onderbouwd.

Ad Kamma Hoogkarspel, augustus 2010

Geraadpleegde bronnen

Marie-Charlotte Le Bailly, *Recht voor de Raad. Rechtspraak voor het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland in het midden van de vijftiende eeuw*, Hilversum, 2002.

W. Blockmans, 'Privaat en openbaar domein. 'Hol-landse ambtenaren voor de rechter onder de Bourgondiërs'', *Peasants and townsmen in medie-val Europe*, Gent, 1995, 707-719.

M. Damen, *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bour-gondische periode (1425-1482)*, Hilversum, 2000.

J. Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtena-ren in het graafschap Vlaanderen 1419-1477*, Ant-werpen en Apeldoorn, 2003.

R.I.A. Nip, 'Bengaert Say, een 15de eeuws ambte-naar', *Regionaal Historisch Tijdschrift nr. 15*, 1983, 65-75.

D.J. Noordam, *Riskante relaties; vijf eeuwen ho-moseksualiteit in Nederland, 1233 – 1733*, Hilver-sum, 1995.

Herkomst afbeeldingen:

[www.geschiedenisvanzuidholland](http://www.geschiedenisvanzuidholland.nl): 1.

<http://home.kpn.nl/dickmeij>: 2.

<http://wdrommel.webs.com/reddingswezen.htm>: 3.

[www.thuisinbrabant](http://www.thuisinbrabant.nl): 4.

<http://commons.wikipedia.org>: 5.

¹ Nip, 65-75.

² Damen, 91-92 en W. Blockmans, 707-719.

³ Damen, 62.

⁴ Idem.

⁵ Noordam, 21.

⁶ In de zogeheten Divisiechroniek (Amsterdam 1517) is kleurrijk beschreven hoe uiteindelijk de terechtstelling in z'n werk is gegaan.

⁷ Noordam, 21.

⁸ Dumolyn, 210-211.

⁹ Damen, 63.

¹⁰ Nip, 72-75.

¹¹ Le Bailly, 185.

¹² Idem.

R.K. St. Jozefschool 1908-2008

Inleiding

Op 1 augustus 2008 vierde men het 100-jarig bestaan van de rooms-katholieke St. Jozefschool in Medemblik. Dit feest werd gevierd aan de Gasthuysweijdt, de locatie waar de school sinds 1978 is gevestigd. Voor 1978 was de St. Jozefschool gevestigd aan de Ridderstraat. Het toenemende aantal inwoners van Medemblik was de aanleiding om de school naar de rand van de nieuwbouw te verplaatsen. De oude St. Jozefschool aan de Ridderstraat, zoals velen van u kenden, was gebouwd omstreeks 1931/1932 en werd duidelijk te oud en te klein voor zoveel schooljeugd.

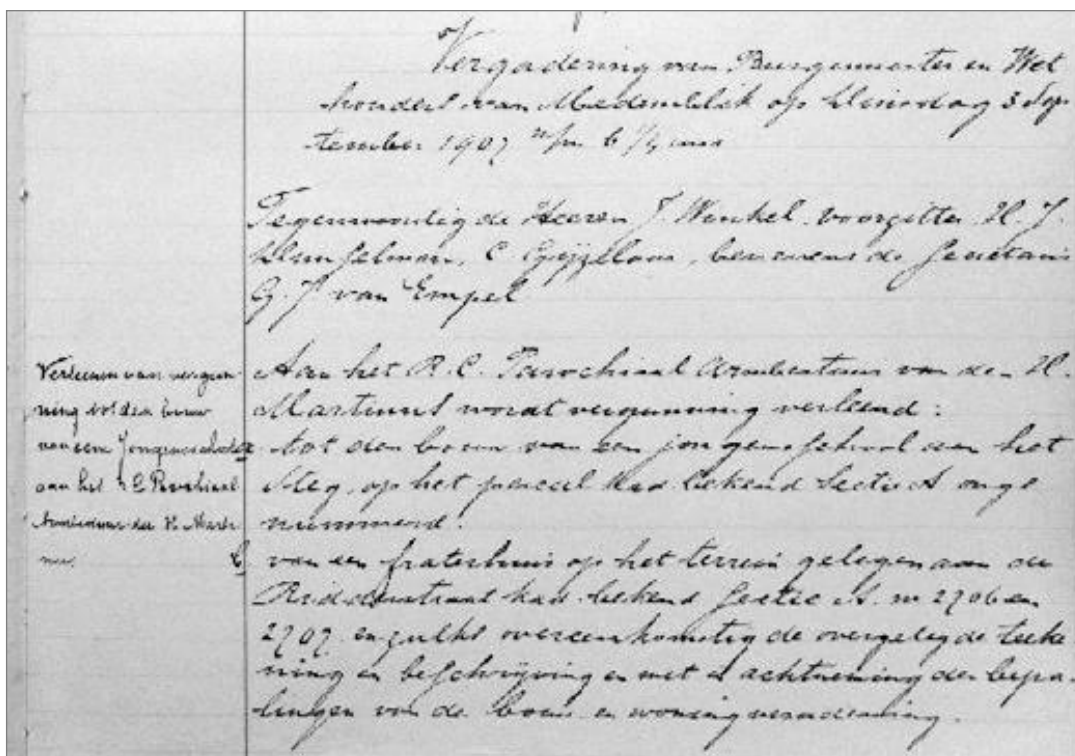
De start van het katholieke onderwijs

Oorspronkelijk is het katholieke onderwijs voor jongens gestart met de Aloysiusschool. Deze school stond aan het Steg, rechts voordat men de Stegbrug op gaat richting Plan West. Op 23 september 1907 werd de bouw van de Aloysiusschool aanbesteed. Aannemer was M. Winnubst, die als laagste inschrijver de school voor f 6.885,- mocht bouwen.

Het hele lesrooster werd in de schoolbanken afgewerkt zonder sporten of gymmen. Slechts 1 keer per 14 dagen, op zaterdagmorgen, werd de school verlaten om te biechten. Straf werd er ook uitgedeeld en ondergaan op de knieën, handen op de rug of omhoog. Soms voor de lesenaar met handen vooruit gevolgd door een tik met de liniaal.

Vroeger was er alleen een openbare school waar alle kinderen heen gingen om onderwijs te volgen en waar ze later als leerplichtigen heen moesten. Zodra de wet in 1920 het stichten van bijzondere scholen toeliet, hebben de rooms-katholieken en protestanten gelegenheden voor het geven van "hun onderwijs" gezocht.

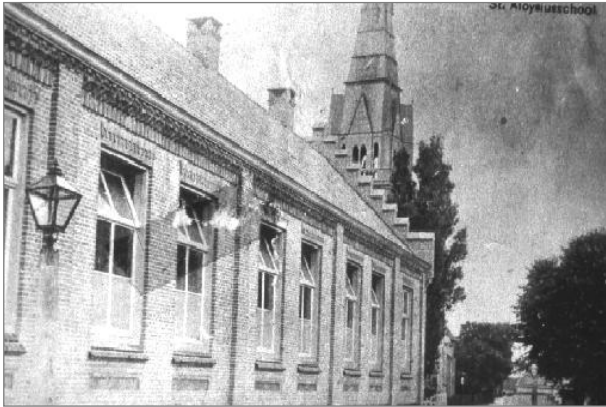
De christelijke jongens en meisjes gingen naar de Oude Munt. De katholieke jongens en meisjes gingen gezamenlijk bij de Zusters van Liefde naar de kleuterschool, in het klooster in het Bagijnhof. Zodra ze gezien hun leeftijd naar de lagere school moesten, gingen de meisjes naar de Mariaschool, die ook door de Zusters van Liefde werd geleid. De jongens gingen voorlopig nog naar de openbare school want voor hun moest nog een onderkomen worden gezocht.

Afb. 1: Vergunning van de Gemeente Medemblik voor de bouw van de Aloysiusschool.

De school beschikte slechts over drie lokalen en de ingang was aan de kant van de Martinuskerk. De klassamenstelling was als volgt: 1^e + 2^e, 3^e + 4^e, 5^e + 6^e + 7^e. Het aantal jongens per klas bedroeg circa 48. Dat is tegenwoordig wel anders!

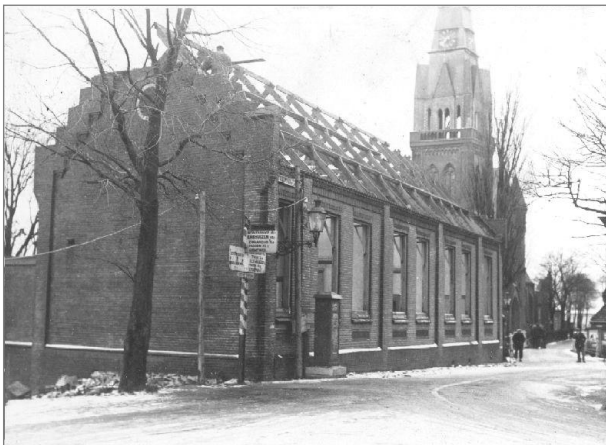
Bij de overgang naar de St. Jozefschool kreeg de oude Aloysiusschool een bestemming als kleuterschool en niet lang daarna als opslag van de voormalige conservenfabriek.

Afb.2: De Aloysius school.

De bouw van de St. Jozefschool

Vóór de bouw van de oude St. Jozefschool was de grond aan de Ridderstraat eigendom van Jaap Schouten (Jaap Schoon) en werd ook wel gebruikt als circusterrein. Destijds kwam daar Circus Roberti met als sterke man Hans Siegfrieds, een boom van een vent die zich door een T-Ford over zijn borst liet rijden. Aan de noordzijde van de speelplaats stond een houten schutting met daarachter de kantine van de polderjongens van de Zuiderzeewerken.

Afb.3: De sloop van de Aloysius school.

Om de St. Jozefschool indertijd van de grond te krijgen was de medewerking en inzet van religieuzen, in dit geval de Fraters van Tilburg, beslist noodzakelijk. In 1908 gingen de fraters lesgeven in Medemblik, terwijl de Zusters van Liefde uit Tilburg al in 1882 waren gestart met het lesgeven in Medemblik. Ook de parochie speelde een belangrijke rol, immers de toenmalige kerkbesturen waren tevens schoolbesturen. Het kostte in die tijd dus erg veel energie om een katholieke (parochie) school op de richten.

Het St. Radboud-internaat

Op dezelfde dag dat de Aloysius school werd aanbesteed werd ook het Fraterhuis oftewel het St. Radboud-internaat aan de Ridderstraat aanbesteed.

De heer P. Windt, de laagste inschrijver, kreeg deze bouwopdracht voor *f* 12.373,-. In het St. Radboud-internaat werd middelbaar onderwijs gegeven aan jongens en was een behuizing voor de fraters, die les gaven op het internaat en de St. Jozefschool.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden in het internaat Duitse soldaten ondergebracht. In dezelfde periode werd de St. Jozefschool gebruikt voor het opsluiten van onderduikers, die bij een razzia waren opgepikt. Velen van hen werden nog dezelfde dag op transport gesteld naar Duitsland.

Er werd in het internaat een MULO-opleiding gegeven. De jongens kwamen niet alleen uit Medemblik maar uit het hele land. Een deel van de leerlingen verbleef dus intern en mocht alleen met de vakanties naar huis. De jongens van buiten werden in Medemblik kippen genoemd, omdat ze vaak met elkaar over straat liepen. Eén van de uitstapjes, die ze bij mooi weer hadden, was zwemmen bij het koffiestrandje of voetballen op het voetbalveld bij gemaal de 'Lely'.

Als leerling van de St. Jozefschool moest je wel eens een boodschap doen bij het Fraterhuis. Dan werd je binnengelaten door frater portier en in de keuken had je frater kok en zo hadden alle fraters dus een functie.

Afb.4: Fraterhuis

Afb.5: De binnenplaats van het Fraterhuis

Afb.6: Eetzaal anno 1907.

Afb.7: Panorama 1928 nog zonder St. Jozefschool met Huize St. Radboud op voorgrond

Herinneringen aan de St. Jozefschool

Voordat je op de St. Jozefschool belandde had je in mijn tijd eerst 2 jaar op de kleuterschool in het Bagijnhof gezeten. Ook deze school werd grotendeels gerund door nonnen en een enkele kleuteronderwijzeres. De kinderen op de kleuterschool werden altijd kriepies genoemd. Ik kom deze benaming voor kleuters niet tegen in de Dikke van Dale maar volgens mij is het plat West-Fries.

De St. Jozefschool was typisch een school voor alleen jongens en daar nam je genoeg mee. Het leek wel alsof deze school verboden was voor het andere geslacht. In mijn jaren had je het niet in je hoofd te halen om aan het hek van de Mariaschool te komen. Als je daar werd gesnapt wachtte een straf. Veel is er in de afgelopen 100 jaar veranderd op het gebied van het onderwijs zelf evenzeer als wat betreft de leerkrachten en de kinderen.

Afb.9: De St. Jozefschool in 1970

Onderwijzers en onderwijzeressen namen de plaats in van de fraters en naast jongens kwamen er ook meisjes op school.

Afb.8: Klassenfoto 1930-1931.

Strengheid en discipline

De veranderingen in de maatschappij zorgden ervoor dat de discipline veel soepeler werd. Vroeger stonden we bij de eerste bel in de rij op het schoolplein en moest iedereen bij de derde bel stil zijn. Daarna gingen de kinderen vanaf de jongste naar de oudste twee aan twee netjes naar binnen en moest je gaan zitten op je plek in de rij in de klas zonder je mond open te doen. Tegenwoordig vliegen de kinderen na de bel als een stel wilden naar binnen en zitten ze in groepjes.

De St. Jozefschool was destijds best wel een strenge school. Menigeen heeft wel eens een klap om zijn oren gehad door één van de fraters of werd aan een oor meegetrokken naar het bord. Of ze zo rechtvaardig waren daar heb ik zo mijn twijfels over.

Jongens afkomstig uit een ondernemersgezin of van een boerderij in de Wieringermeer of waarvan een vader in het schoolbestuur zitting had, werden duidelijk met meer voorrecht behandeld dan de overige jongens.

Het katholieke geloof liep als rode draad door het onderwijs. Iedere morgen kon je om 8 uur naar de kerk om daarna op school je broodje op te eten, want je moest om de communie te kunnen ontvangen wel nuchter zijn. Het kerkbezoek was in mijn tijd dan wel geen verplichting, maar het wel erg op prijs gesteld. Voor de aanvang van de lessen werd er klassikaal gebeden. Dat gebeurde ook als je tussen de middag naar huis ging, na de lunch en aan het einde van de schooldag.

Alle fraters waren gekleed in een lange zwarte toga's met een groot aantal kleine knoopjes en grote zakken. De meeste fraters waren verwoede sigaren- en sigarettenrokers en wij zaten grote delen van de dag in de rook, iets wat nu volstrekt ondenkbaar is.

Aan de andere kant deden ze ook veel voor de jongens. Tegenwoordig gaat bijna iedereen op vakantie en dat vroeger wel eens anders. Om de sleur in de lange zomervakantie te doorbreken werden er in het St. Pieter geregeld films vertoond. Het waren overwegend films van Laurel en Hardy (De Dikke en de Dunne), Charlie Chaplin, de Comedy Keppers, Jongensstad en cowboyfilms en allemaal even leuk en spannend.

Afb. 10: De St. Jozefschool anno 2010. Het huidige schoolgebouw bleek de afgelopen jaren een aantal keer te klein en is net zoveel keer uitgebreid met een nieuw lokaal.

Religie en onderwijs: onverbrekelijk verbonden

Ook de eerste les 's morgens stond in het teken van het katholieke geloof. Er werden dan veel verhalen verteld en soms werden er dia's getoond.

En dan de voorbereidingen voor je 1^e communie; dat duurde weken voor het zover was. En op de dag liep je dan in je paasbeste pakje naar de kerk en na de plechtigheden wachtte thuis een feest met vele kado's. Je was dan circa zeven jaar en dat werd herhaald als je een jaar of 12 was en in de 6^e klas was beland. Dan kwam de plechtige communie.

Ook heeft het basisonderwijs de laatste jaren een aantal wijzigingen ondergaan en er is weinig meer terug te vinden van het onderwijs zoals dat vroeger werd gegeven. Op sommige vlakken is dat maar goed ook.

Ton Gieling
Medemblik, maart 2010

Geraadpleegde bronnen

Herinneringen aan het 80-jarig bestaan R.K. Jozefschool te Medemblik, Medemblik, 1988.
Westfries Archief, Hoorn.

Het oude stadhuis van Medemblik

De collectie van de Oudheidkundige Vereniging Medenblik herbergt meerdere ornamenten die ooit de gevel van het oude stadhuis sierden. Dit gebouw ging in 1940 tegen de vlakke om plaats te maken voor het ontwerp van architect Kropholler. Onlangs hebben twee ornamenten een nieuw leven gekregen. Het gaat om een stel zandstenen leeuwen, elk een wapenschild houdende, dat op het bordes van het oude stadhuis stond.

Jarenlang verbleven de leeuwen op de zolder van het weeshuis waar een groot deel van de collectie van de Oudheidkundige Vereniging was ondergebracht. Maar in verband met restauratiewerkzaamheden aan het weeshuis moest de vereniging naar een ander onderkomen voor de collectie omzien. In deze omstandigheden ontstond het idee om de leeuwen op te knappen en een nieuwe plek te geven. Met medewerking van Stichting Hervormd Weeshuis en financiële steun van de gemeente Medemblik zijn de twee leeuwen tegenwoordig in de tuin van het weeshuis te bewonderen.

In het navolgende verhaal leest u hoe de leeuwen lang geleden in Medemblik arriveerden, dat zij een ingrijpende verbouwing van het stadhuis overleefden, maar toch uiteindelijk van hun oude plek moesten wijken. Het verhaal is een kleine geschiedenis van het oude stadhuis van Medemblik.

Het oude stadhuis

Afb. 1: Een leeuw van het oude stadhuis.

Van oudsher staat het stadhuis van Medemblik aan de Dam, het punt waar de Nieuwstraat en de Oude Haven samenkomen. Deze locatie was het centrum van de stedelijke samenleving, niet alleen in bestuurlijke zin door de aanwezigheid van het stadhuis maar ook in geografisch opzicht. Niet voor niets werd in de zeventiende eeuw het westelijk deel van de Oude Haven als Westeinde aangeduid, het oostelijk deel van de Oude Haven als Oosteinde en de Kaasmarkt als Zuideinde. De Dam met het stadhuis vormde het geografische middelpunt van Medemblik.

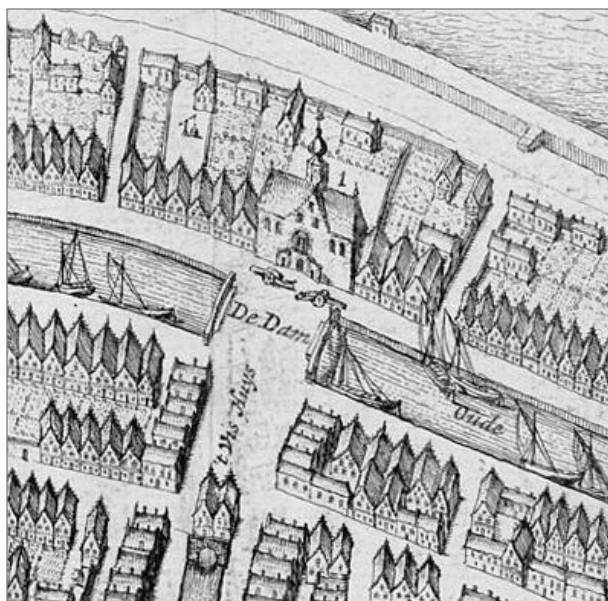
Het gebouw bood onderdak aan verschillende colleges en functionarissen. In de eerste plaats werd het oude stadhuis gebruikt door het stadsbestuur bestaande uit burgemeesters en vroedschappen. Daarnaast had het stedelijke gerechtcollege voor haar bijeenkomsten en uitvoering van taken een eigen kamer: de schepenkamer. De functie op het gebied van rechtspraak heeft het stadhuis lang behouden. Tot aan het einde van de negentiende eeuw hield de kantonrechter er nog zitting en bevond zich onder in het stadhuis een kantonnale gevangenis. Ook de Weesmeesters maakten van het stadhuis gebruik. Zij bestierden de zogeheten Weeskamer, die in 1613 was opgericht om de financiën van weeskinderen in goede banen te leiden.

Verder vonden in en om het stadhuis economische en militaire activiteiten plaats. De Dam funktioneerde als een marktplein waaraan in 1600 een nieuwe overdekte vismarkt verrees. Gedurende de zeventiende eeuw werden de kelders van het stadhuis aan handelaren verhuurd voor de opslag van bier. Vis en bier werden via de Oude Haven aangevoerd en bij de Dam gelost. De stedelijke defensie was in handen van de schutterij die haar hoofdwacht in het stadhuis had.

Voor de oudste afbeeldingen van het stadhuis van Medemblik zijn we aangewezen op de stadsplattegronden van Van Deventer en Van Uytenwael uit de tweede helft van de zestiende eeuw. Hierop staat een rechthoekig gebouw, ingeklemd tussen de dichte bebouwing van de Oude Haven. In tegenstelling tot de belendende panden heeft het de vorm van een dwarshuis met de lange gevel op de Dam gericht. In deze periode had het stadhuis al een trap of bordes. De brede gevel, in combinatie met de trap en het torentje op het dak, maakten het tot een opvallend en representatief gebouw. Ondanks verschillende verbouwingen bleef deze hoofdvorm tot de sloop in 1940 intact.

Een ambitieus verbouwingsplan in 1656

Ter instandhouding van het gebouw werden geregeld werkzaamheden aan het stadhuis verricht.

Afb.2: Het stadhuis van Medemblik op de plattegrond van Johannes van Schagen uit 1649. De twee kanonnen voor het stadhuis werden in 1643 aangeschaft.

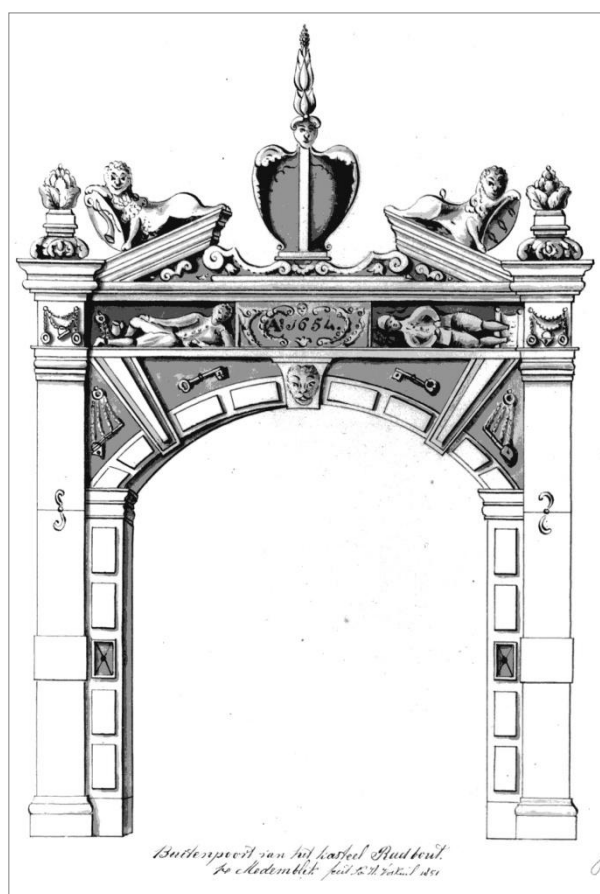
In oude archiefstukken zijn deze werkzaamheden soms tot in detail te volgen. De meest voorkomende werkzaamheden, zoals herstel aan dak en vensters, behoorden tot het kleinere onderhoud. Maar er vonden ook functionele aanpassingen plaats om elke gebruiker van het stadhuis het naar de zin te maken. Zo is er in 1594 sprake van een *'nieuwe camer mette gallerije'*.¹ Mogelijk was deze nieuwe ruimte voor het gerechtscollege bestemd, want in hetzelfde jaar werden er ten behoeve van de schepenen nieuwe zitkussens gemaakt. Dat de schepenen kritische gebruikers waren blijkt uit het gegeven, dat in 1615 de gevangenissen naar de schuur achter het stadhuis werden verplaatst. Tot dat moment bevonden de gevangenissen zich onder de schepenkamer maar veroorzaakte volgens de schepenen stankoverlast.

In het midden van de zeventiende eeuw verkeerde de gevel van het stadhuis in een slechte staat van onderhoud. Een grondige opknapbeurt kon geen verder uitstel dulden. Toen het stadsbestuur in 1651 een offerte voor het vervaardigen van een carillon kreeg werd deze aanbieding van een klokkengieter afgeslagen. Men besteedde de schaarse middelen liever aan de reparatie van het stadhuis.² Vijf jaar later was de situatie verder verslechterd en wordt de staat van de gevel als bouwvallig omschreven. Naar de mening van het stadsbestuur ontstond een gevaarlijke situatie en was actie geboden.

In de zomer van 1656 gingen de bestuurders akkoord met het ontwerpen van een geheel nieuwe voorgevel. Bij het plan werd ook het belendende pand ten westen van het stadhuis betrokken zodat een bredere gevel *'tot meerder cieraet'* van de stad kon worden gerealiseerd.

Enkele vreeschappen werden gemandateerd om met de eigenaar van het naastgelegen pand over de prijs te onderhandelen en om met *'meester Hans'* tot een ontwerp van de nieuwe gevel te komen.³

Deze *'meester Hans'*, steenhouwer te Medemblik, is vermoedelijk Hans Croonenburg. Van hem is bekend dat hij twee jaar eerder, in 1654, een hardstenen poort bij het kasteel had vervaardigd.⁴ Ook dit was een opdracht van het Medemblicker stadsbestuur. Dankzij een tekening uit de negentiende eeuw is bekend hoe deze poort er heeft uitgezien. Maar het ambitieuze plan om het stadhuis te vergroten en te verfraaien kreeg geen vervolg. Waarschijnlijk deed het gebrek aan financiële middelen het plan in de ijskast belanden.

Afb.3: De hardstenen poort bij het kasteel, vervaardigd door Hans Croonenburg in 1654. Twee jaar later was hij ook betrokken bij de verbouwingsplannen van het stadhuis.

Plan B (1663-1664)

Intussen bleef de noodzaak bestaan om het verval van het Medemblicker stadhuis een halt toe te roepen. In maart 1663 stond de bouwkundige staat van het stadhuis weer op de agenda van de bestuurders. Vooral de toestand van de westgevel baarde de heren veel zorgen.

Deze gevel helde gevaarlijk naar voren *'zulcx dat tet geschapen is om thans ofte mergen [=morgen] eens van booven neder te comen waerdoor wel lichtelijk groote schade ofte een ongeluck te verwachten ofte te vresen mochte wesen'*.⁵ Uit voorzorg werden zware onderdelen van de gevel verwijderd. Maar een besluit om herstelwerkzaamheden uit te voeren werd tot juni uitgesteld in verband met de afwezigheid van een aantal bestuurders. In juni 1663 was het eindelijk zo ver. Uit de geleerden van burgemeesters en vroedschappen werd een commissie samengesteld die met timmerlieden een herstelplan diende uit te werken.

Rekeningen van verschillende ambachtslieden tonen aan dat ditmaal het plan wel een vervolg kreeg.⁶ Jacob Claasz, een steenhouwer uit Hoorn, leverde een belangrijk aandeel in de herstelwerkzaamheden. Hij ontving 544 gulden, 17 stuivers en 8 penningen voor het maken van de gevel en de trap van het stadhuis. De betaling aan de Hoornse steenhouwer, die blijkbaar de plaats van Hans Croonenburg had ingenomen, vond plaats in november 1664. Aangenomen mag worden dat de werkzaamheden toen waren afgerond.

Ook de Medemblicker schilder en glazenmaker Pieter Scholman diende een rekening in voor werkzaamheden aan het stadhuis. Uit zijn rekening blijkt dat in september 1663 de herstelwerkzaamheden al waren gestart, onder andere met het schilderen van de schoorstenen en de gevel. Opvallend zijn de kleuren, die hij voor de gevel gebruikte: wit, geel en rood. De kleur rood werd in de zeventiende eeuw vaak gebruikt voor de binnenzijde van luiken, de kleur geel paste Pieter Scholman mogelijk toe op de buitenzijde van de luiken.

Afb.4: Tekening van het oude stadhuis, vervaardigd door Hendrik de Leth in 1731. Sinds de grote herstelwerkzaamheden van 1663-1664 was het exterieur niet of nauwelijks gewijzigd.

Na het herstel van het buitenwerk was in 1665 het interieur van het stadhuis aan de beurt. De kamer van de burgemeesters onderging de grootste metamorfose. De muren van de deze kamer werden bekleed met goudleren behang en boven de schoorsteen kwam het portret van koning Radboud te hangen. Verder verhuisde de hoofdwatch van de schutterij naar een plek onder het stadhuis, waardoor voor de andere gebruikers ruimte vrijkwam.

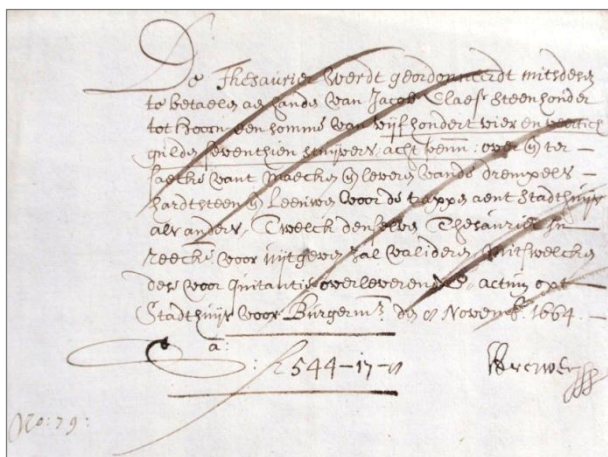
Leeuwen

De twee leeuwen, die nu in de tuin van het weeshuis staan, zijn ongeveer 80 centimeter hoog en wegen elk ettelijke honderden kilo's. Volgens de voorlopige lijst van Nederlandse monumenten uit 1921 zijn ze een product van een steenhouwer uit de zeventiende eeuw. Deze datering is naar alle waarschijnlijkheid correct, want de eerder genoemde rekeningen van Jacob Claasz en Pieter Scholman wijzen naar 1663 of 1664 als het jaar van vervaardiging. Dat Jacob Claasz destijds de maker van de twee leeuwen was blijkt uit de opdracht van burgemeester Hendrick Claasz Verwer om hem te betalen voor het *'maecken ende leveren vande drempels, hardsteen ende leeuwen voor de trappen aent stadthuys als anders'*.

In 1664 schilderde Pieter Scholman de *'2 leuwe op de trappe'* wit. Voorafgaand aan de recente opknapping zijn de twee leeuwen op sporen van oude verf nagekeken. Er werden geen verfesten aangetroffen. Maar op basis van de rekening van Pieter Scholman is toch besloten om de beelden in de kleur Bentheim (zandsteenkleur) te schilderen. Naast de twee leeuwen op de trap vermeldt de rekening van Pieter Scholman ook nog schilderwerk aan *'leuwe opt stadthuys'*. Schilderde hij de leeuwen op het bordes tweemaal of sierden nog meer leeuwen de gevel van het oude stadhuis van Medemblik?

Het antwoord op deze vraag is te vinden op de tekening van Hendrik de Leth uit 1731 (zie Afb.4). Hoog op de hoeken van de voorgevel zijn twee liggende leeuwen afgebeeld. Blijkbaar beschermde niet twee, maar vier leeuwen het Medemblicker gezag tegen kwade invloeden van buiten.

De tekening van Hendrik de Leth is de enig bekende afbeelding waarop het tweede stel leeuwen is afgebeeld. Redenen om aan zijn waarneming te twijfelen zijn er niet. Hendrik de Leth staat bekend om zijn nauwkeurige weergave van de werkelijkheid. Hij tekende ook de banken voor de trap van het stadhuis die, net als de leeuwen, in de rekening van schilder Pieter Scholman worden genoemd.

Afb.5: Betaalopdracht ten behoeve van steenhouwer Jacob Claasz uit Hoorn voor het maken en leveren van diverse onderdelen waaronder de leeuwen voor de trappen. Gedateerd 8 november 1664.

Een ingrijpende verbouwing in de negentiende eeuw (1882-1883)

Over omvangrijke herstelwerkzaamheden in de achttiende eeuw is weinig anders bekend dan dat er een nieuw bordes zou zijn geschonken door Grietje Levendigh (1696-1782), een dochter van een Medemblicker burgemeester. Verder wijst de aanwezigheid van een fraai bewerkte schouw met wapens, die tot 1940 in de secretarie te vinden was, op een aanpassing van het interieur in de achttiende eeuw.

In de tweede helft van de negentiende eeuw verkeerde het stadhuis van Medemblik in een slechte staat en was, net als twee eeuwen eerder, een ingrijpende verbouwing noodzakelijk. Hiertoe werd op 7 oktober 1881 een begroting door het college van burgemeester en wethouders aan de gemeenteraad voorgelegd. De raad stemde in met het bedrag van 1323 gulden voor 'eenige vernieuwingen en herstellingen' aan het stadhuis. Minder enthousiast was men over een afzonderlijke post voor de cellen onder het stadhuis. Voor de beoogde aanpassingen aan de cellen, waarvan de kosten op 155 gulden waren begroot, mocht volgens de raad ook een bijdrage van de andere gemeenten worden verwacht.

Nog voordat de werkzaamheden aan het stadhuis aanvingen, moest de begroting tweemaal worden bijgesteld. Eerst op 4 april 1882, toen de gemeenteraad een bestek plus een nieuwe begroting van 1495 gulden goedkeurde. Uiteindelijk werd het werk voor 1696 gulden door W. N. Vlaming aangenomen.⁷ Het bestek laat zien dat de werkzaamheden van de aannemer zich concentreerden op de voorgevel. Hij diende de gehele voorgevel ter dikte van een halve steen uit te hakken en nieuw te metselen. Om de 40 cm hoogte moest de aannemer horizontale stroken ter dikte van één steen uithakken zodat daarin kunstzandstenen delen konden worden aangebracht.

De top van de gevel moest geheel worden vernieuwd. Verder werden de kozijnen van kunstzandstenen lijsten en ornamenten voorzien. Opvallende vernieuwingen waren de ronde bovenlichten van de deuren op de begane grond en de twee dakkapellen. Het dak van het raadhuis diende de aannemer slechts na te kijken en waar nodig te herstellen. Tot slot moest het karakteristieke torentje worden opgeknapt en rechtgezet.⁸

In de eerste weken van juni 1882 startte de aannemer met de klus, maar al snel bleek dat de conditie van de voorgevel veel slechter was dan gedacht. De opdracht op basis van het bestek was onuitvoerbaar en de gevel dreigde in te storten. In de vergadering van burgemeester en wethouders op 29 juni 1882 werd zelfs gesproken over een ramp en om verder onheil te voorkomen werd besloten de oude voorgevel af te breken. Opnieuw werd de gemeenteraad met een verhoging van de kosten geconfronteerd, dit keer zelfs een verdubbeling.⁹

Afb.6: Het oude stadhuis van Medemblik met negentiende-eeuwse voorgevel.

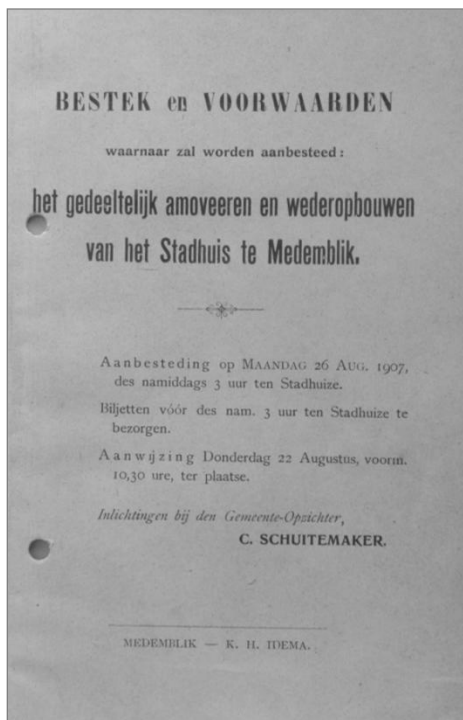
Inwijding met een feestelijk tintje (1884)

In de zomer van 1883 was de aannemer zo ver met zijn werkzaamheden gevorderd, dat de burgemeester en wethouders over een feestelijke inwijding van het gerestaureerde stadhuis durfden te praten. Ze namen zich voor een 'gezellige bijeenkomst van het bestuur, gemeente ambtenaren en eenige genoodigden te organiseren'.¹⁰

Deze inwijding vond ruim een half jaar later plaats: op maandag 7 januari 1884. Het werd een gedenkwaardige bijeenkomst, in het bijzonder voor Dirk Hendrik Keur, die als commies ter secretarie bij de gemeente Medemblik werkzaam was. Aan de feestelijke inwijding van het stadhuis werd namelijk een hulde aan deze ambtenaar verbonden. Dirk Hendrik Keur, geboren in 1804, bekleedde al sinds 1825 zijn functie. Als erkenning voor zijn stipte plichtsbetrachting en lange dienstverband bij de gemeente (58 jaar!) besloot de raad op de dag van de inwijding van het stadhuis een portret van hem te laten vervaardigen. Het portret kreeg een ereplaats in de raadzaal.¹¹ Na de sloop van het oude stadhuis bleef het portret behouden en belandde het, net als de twee leeuwen, in de collectie van de Oudheidkundige Vereniging.

Het herstel van het stadhuis in de jaren 1882-1883 had grote gevolgen voor het aanzien van het gebouw. Weliswaar dateerde de kern van het gebouw uit de zestiende en zeventiende eeuw, maar de voorgevel had een modern negentiende-eeuws uiterlijk gekregen. In 1907 volgde nog de sloop en herbouw van de achterzijde van het stadhuis, een ingreep die ook gevolgen voor delen van het interieur had.¹²

Ondanks de verbouwingen en modernisering werd het stadhuis opgenomen in de voorlopige lijst van Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, een inventarisatie van potentiële rijksmonumenten, die in 1921 werd uitgegeven. De twee schildhoudende leeuwen op het bordes worden hierin afzonderlijk vermeld, evenals de achttiende-eeuwse schouw en het goudleren behang.

Afb.7: Bestek en voorwaarden voor het slopen en herbouwen van de achterzijde van het oude stadhuis in 1907.

Ook diverse meubelstukken en portretten worden bij de beschrijving van het stadhuis genoemd.

Op weg naar een nieuw stadhuis (1937-1939)

De nominatie voor rijksmonument kon sloop van het oude stadhuis niet voorkomen. Op 6 april 1937 besloot de gemeenteraad van Medemblik in beginsel tot de bouw van een nieuw stadhuis op de plaats van het oude. Om dit te realiseren werd in de begroting van het dienstjaar 1937 een bedrag van 40.000 gulden opgenomen. Aan de basis van het gemeenteraadsbesluit lag een kritisch rapport *'inzake den toestand van het stadhuis'*, waarin wordt geconcludeerd dat het stadhuis zich zowel van binnen als van buiten in een zeer ver gevorderde staat van verval bevond. Over de voorgevel meldt het rapport dat deze op diverse plaatsen gescheurd was. Het toepassen van kunstzandstenen kozijnen in 1882-1883 lijkt geen duurzame oplossing te zijn geweest. Volgens het rapport toonden de omlijstingen van enkele ramen *'verschijnselen van uitwijking'*. De staat waarin de hardstenen trap verkeerde was wel zeer erbarmelijk. Nagenoeg alle treden waren gescheurd en de pui van het bordes was geheel ontzet waardoor er gevaar voor instorting bestond.

Op 4 mei 1937 stuurde het gemeentebestuur van Medemblik een brief naar de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om de voorgenomen sloop van het oude stadhuis mede te delen. Naar de mening van het bestuur had het gebouw geen *'historische of aesthetisch belang'* en wilde men van de minister weten of hij enig bezwaar tegen de sloop had. Ruim een week later werd de brief beantwoord met een aankondiging dat de directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg op 19 mei naar Medemblik zou komen. Hij bezocht zowel het stadhuis als kasteel Radboud, dat sinds de sluiting van het kantongerecht in 1933 geen bestemming meer had.

In oktober 1937 maakte de minister bekend geen bezwaar tegen de sloop van het oude stadhuis te hebben. Wel wenste hij dat de specifieke onderdelen, die in de voorlopige lijst van Nederlandse monumenten vermeld staan, bewaard zouden blijven. Voor de twee leeuwen op het bordes betekende de aantekening hun vermoedelijke redding. Maar met deze uitslag was voor de gemeente Medemblik nog niet de weg vrij om een nieuw stadhuis te bouwen. Want in dezelfde berichtgeving drong de minister sterk aan om Kasteel Radboud tot nieuw gemeentehuis te bestemmen. Hij schrijft: *'Dit plan heeft mijn volle instemming en ik zal het toejuichen wanneer uitvoering ervan mogelijk zal blijken'*.

Uiteraard kon het gemeentebestuur van Medemblik een dergelijke aanmoediging niet zomaar naast zich neerleggen, ondanks het feit dat het college van burgemeester en wethouders en de gemeenteraad weinig enthousiasme voor het denkbeeld uit Den Haag konden opbrengen.

Afb. 8: 'Het stadhuis is een zetel van het gemeentelijke bestuur [...] waarheen de bevolking optrekt in tijden van beroering, waaromheen zij zich verzamelt bij openbare en algemeene feestelijkheden...'

Er volgden werkbezoeken aan Wijchen en Helmond, twee gemeenten waar een kasteel als gemeentehuis was ingericht. Ook bezocht een Medemblicker delegatie het nieuw gebouwde gemeentehuis van Boxtel in Brabant. Daarnaast werden in kasteel Radboud uitvoerige metingen verricht om na te gaan waar en hoe de afdelingen van de gemeentelijke organisatie konden worden ondergebracht. Omdat het onmogelijk bleek om alle benodigde ruimte in het kasteel te vinden, werd bedacht om de politie en 'eenige arrestantenlokalen' in het waaggebouw aan de Kaasmarkt te huisvesten. Eind 1938 was men in Medemblick definitief overtuigd: kasteel Radboud was niet geschikt als nieuw gemeentehuis. Alleen de uitstraling van het middeleeuwse gebouw werd als positief punt ervaren. Op basis van andere criteria viel het kasteel af: het was te klein, een eventuele verbouwing was te kostbaar en de excentrische ligging werd als ongeschikt beoordeeld.

Een gemeentehuis behoorde in het midden van de bebouwde kom te staan, 'aan het voornaamste plein, op een plaats, waar de voornaamste straten elkaar ontmoeten'. En daar voldeed de Dam prima aan. Een locatie waar bovendien 'reeds vele eeuwen de zetel van het stadsbestuur gevestigd is'. Een jaar later, op 15 december 1939, vond de aanbesteding van de sloop van het oude stadhuis plaats. P. Geusebroek mocht het voor een bedrag van 1066 gulden slopen. Alle puin werd eigendom van de aannemer uitgezonderd de twee leeuwen van het bordes en een aantal andere onderdelen.¹³

Peter Swart
Hoorn, 2010

Geraadpleegde bronnen

J. Belonje en R. Kaptein, 'Een kroniek van Medemblick', *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap* 64, Utrecht, 1943, 45-107.
Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, deel V, 1, de provincie Noordholland (uitgezonderd Amsterdam), Utrecht, 1921.

WFA - Westfries Archief (Hoorn)

GB - Gemeentebestuur

OA - Oud Archief

Herkomst afbeeldingen:

Westfries Archief, Hoorn: 5 en 7.

Noordhollands Archief, Haarlem: 3 en 4.

Peter Swart, Hoorn: 1-2, 6, 8.

¹ WFA, OA Medemblick 149 (bergnummer 662).

² WFA, OA Medemblick 36 (bergnummer 11, 26 oktober 1651).

³ WFA, OA Medemblick 36 (bergnummer 11, 1 juli 1656).

⁴ WFA, OA Medemblick 149 (bergnummer 717).

⁵ WFA, OA Medemblick 36 (bergnummer 11, 19 maart 1663).

⁶ WFA, OA Medemblick 150 (doos 245).

⁷ WFA, GB Medemblick 1813-1932 7.

⁸ WFA, GB Medemblick 1813-1932 428.

⁹ WFA, GB Medemblick 1813-1932 7 en 25 (29 juni 1882)

¹⁰ WFA, GB Medemblick 1813-1932 25 (8 juni 1883).

¹¹ WFA, GB Medemblick 1813-1932 7 (7 januari 1884).

¹² WFA, GB Medemblick 1813-1932 430.

¹³ WFA, GB Medemblick 1933-1980 1333.

Jaarverslag 2008-2009

Hieronder volgt een verslag van het bestuur van de Oudheidkundige Vereniging "Medenblik" over het seizoen 2008-2009.

Bestuur

Het bestuur bestond uit de volgende personen:

M. Weel, N.J.P. Stavenuiter, A.T.N. Gieling, A.J. Pronk, A. Laan en T.J.M. Huesmann.

A. Laan nam afscheid en nieuwe bestuursleden zijn: S. van As-Kapitein, J. Mureau-Droog en A.B. Gieling.

Leden

In november 2009 bedroeg het aantal leden 378. Een gerichte ledenwerfactie onder de bewoners van de twee nieuwe woontorens aan de Kaapstander heeft helaas geen nieuwe leden opgeleverd.

Stadswandelingen

Er zijn twee stadswandelingen verzorgd. Eén voor klanten van de ABN-AMRO bank te Hoorn, de andere voor het Rode Kruis. Helaas moest laatst genoemde stadswandeling voor drie groepen opvarenden van de Henri Dunant vroegtijdig worden afgebroken door hevige regenval.

Lezingen

Er is in het afgelopen verenigingsjaar weer een aantal lezingen voor de leden en overige geïnteresseerden verzorgd.

- Op 21 november 2008 vertoonde de heer K. Gort een tweetal films over Medemblik. Eén liet het herstel van de sluisdeuren van de Westershavensluis zien. De andere bracht de reconstructie van het Koningin Emmapark in beeld.
- Op 23 januari 2009 verzorgde de heer C. Meeuwsen een lezing over de onderwaterzetting van de Wieringermeer.
- Op 20 februari 2009 gaven de leden Atze Kamma en Arnold de Greeuw een voordracht over de geschiedenis van de Medemblikker watermolens.
- Op 20 maart 2009 vertelde de heer Bertus Bakker, de meester van Alkmaar, over "Vrouwenlisten".
- Op 25 september 2009 gaf de heer Ad Dudink een presentatie over scholen en het onderwijs in het Medemblik van weleer.
- Op 23 oktober 2009 sloot ons lid de heer Peter Swart de lezingencyclus af met een lezing over de Medemblikker glasschenken in de 17de eeuw.

Jaarlijkse excursie

De jaarlijkse excursie vond plaats op 11 juni 2009 en telde 73 deelnemers. Een aantal dat in de buurt kwam van het jaar daarvoor.

Er werd een bezoek gebracht aan Amsterdam alwaar het Stadsarchief in gebouw "De Bazel" werd bezocht. Na de lunch stond een bezoek aan het Historisch Museum op het programma en een uurtje vrije besteding in het centrum van Amsterdam. De dag werd, geheel in de traditie van de vereniging, afgesloten met een buffet in "Het Wapen van Medemblik".

Overleden leden

In het verenigingsseizoen 2008-2009 namen we afscheid van :

- De heer M.P.J. Koomen (bestuurslid van de vereniging);
- Mevrouw M. Bijl-Oosterveld;
- Mevrouw D. Bankert-Groot;
- Mevrouw M. Brakeboer-Ruigewaard;
- De heer J. Overweel;
- De heer G. Kramer.

Jaaruitgave

De jaaruitgave 2009 is in november uitgekomen en verspreid. Ter promotie van zowel de jaaruitgave als de vereniging zijn in de Medemblikker Courant twee korte 'ondersteunende' artikelen geplaatst.

Schenkeningen

Met medewerking van de heer M. Bartels, stadsarcheoloog van Hoorn, wordt getracht twee bommen uit vorige eeuwen te verwerven. Deze zijn opgevist tijdens baggerwerkzaamheden in de Westershaven. Ad Gieling schonk de vereniging een DVD met daarop beelden van het eerste Rondom Weekend (1985). De vereniging kwam verder in het bezit van een originele tekening uit 1929 van het tegenover de visafslag gelegen 'peilhuisje'. Tot slot kreeg de vereniging het jubileumboek van 25 jaar zangkoor "Medemelaca" aangeboden.

Bruikleenovereenkomst

Bijzondere vermelding verdient de collectie van de heer J. van der Heijden, de voormalige badmeester van het Medemblikker Zeebad. In zijn werkzame periode was hij een fervent duiker met een grote kennis van bodemvondsten. Zo heeft hij een omvangrijke collectie bijeen gedoken voor de kust van Medemblik. Na zijn verhuizing naar Brabant heeft bestuurslid M. Weel zich, overeenkomstig de wens van de heer Van der Heijden, ingespannen om zijn collectie in z'n geheel voor Medemblik te behouden. Eén en ander heeft ertoe geleid dat de collectie is geïnventariseerd.

Verder wordt een notariële bruikleenovereenkomst tot stand gebracht waarin de vereniging voorlopig als verantwoordelijk beheerder van de collectie wordt aangewezen. Wanneer de collectie kan worden geëxposeerd is nog onduidelijk.

Huisvesting

De Oudheidkamer op de zolder van het Weeshuis moest als gevolg van reconstructie van het dak tijdelijk geheel worden ontruimd. De museale voorwerpen van de vereniging zijn geïnventariseerd en gereed gemaakt voor opslag in ruimten van het gemeentehuis aan de Dam. De gemeente stelde na overleg deze ruimten beschikbaar. Het bestuur blijft uitzien naar andere definitieve museumruimte voor de toekomst om meer zaken te kunnen exposeren.

Voor de verhuizing is met succes een beroep gedaan op enkele leden. Onder leiding van Ton Pronk is de verhuizing in alle opzichten geweldig en goed verlopen. Enkele grote stukken zoals de kaaspers, de arrenslee en het stoomstrijkijzer zijn door de aannemer via een opening in het dak op de begane grond geplaatst. De kaaspers en de arrenslee mochten worden geëxposeerd in de hal van Valbrug. Als dank en waardering voor hun inzet heeft het bestuur de vrijwilligers een attentie bezorgd.

Openstelling museum

De expositieruimte in "De Vier Weeskinderen" is op voor Medemblik bijzondere dagen voor publiek geopend. De openingsdagen worden in overleg met andere organiserende instanties afgestemd en gepubliceerd. Voor de personele bezetting is een beroep gedaan op een aantal leden dat zich bij toerbeurt enige dagdelen beschikbaar heeft gesteld. Dit is goed verlopen. Het bestuur dankt de betreffende leden en hoopt in de toekomst weer een beroep op hen te kunnen doen.

Diversen

De vereniging beschikte ooit over een website. De bereikbaarheid ervan en het werken ermee liet echter te wensen over. Binnenkort is de nieuwe website gereed. Het bestuur verwacht dat hierdoor de bereikbaarheid sterk wordt verbeterd.

Vertegenwoordiging en dienstverlening

De vereniging heeft een vertegenwoordiging in de straatnamencommissie van de gemeente Medemblik. Voor zaken die te maken hebben met de inrichting van het oude stadscentrum zijn afspraken gemaakt met Stichting Stadsherstel Medemblik. Diverse mensen klopten bij de vereniging aan om informatie over percelen in de oude binnenstad. Via bestuurslid Ko Stavenuiter kon aan deze mensen de gevraagde informatie verstrekt worden.

De archeologische proefopgraving Bagijnhof-Torenstraat blijft de belangstelling van het bestuur houden. Verder is het een positieve ontwikkeling dat de gemeente Medemblik stadsarcheologie in toenemende mate een warm hart toedraagt. Dat blijkt onder meer uit de inschakeling van de archeoloog, die ook in Hoorn werkzaam is.

Ter gelegenheid van de Nationale Archiefdag op 17 oktober 2009 was de vereniging met een "stand" aanwezig in het Westfries Archief te Hoorn.

**Namens het bestuur,
M. Weel en A. Laan,
Medemblik, november 2009**

Afb. 1: Bestuursleden in de expositieruimte in "De Vier Weeskinderen".
V.l.n.r. Ton Pronk, Ad Gieling, Jacqueline Mureau-Droog, Ko Stavenuiter en Martien Weel.

Colofon

Secretariaat en ledenadministratie:

Mw. S. van As-Kapitein
 Egboet 19
 1671 LH Medemblik
 tel. 0227 – 544906
 e-mail: sonja.van.as@quicknet.nl

Contributie lidmaatschap: € 20,-- per jaar.

Jaaruitgave: € 9,-- per exemplaar.

Verkrijgbaar bij: het secretariaat.

Bestuur Oudheidkundige Vereniging "Medenblik":

M. Weel	Voorzitter
Mw. S. van As-Kapitein	Secretaris
A.T.N. Gieling	Penningmeester
N.J.P. Stavenuiter	Vice-voorzitter
A.J. Pronk	Conservator
Mw. T. Huesmann	Coördinatrice
Mw. J. Mureau-Droog	Bibliothecaris
A.B. Gieling	Coördinator

Expositieruimte "De Vier Weeskinderen":

In dit gebouw (links naast het poortje van het Weeshuis) aan de Torenstraat 13 te Medemblik is de benedenverdieping ingericht voor een permanente expositie. De vitrines zijn gevuld met een verzameling van vele historische bodemvondsten en talrijke voorwerpen uit het verleden van Medemblik en de Medemblikkers.

Contactpersoon: M. Weel, tel. 0227 - 541506.

Medewerkers redactiecommissie jaaruitgave:

A.T.N. Gieling
 P. Swart
 A. de Greeuw
 A. Kamma
 Mw. A.J.C. Revier-van der Aar

Bankrekeningnummer: 5868.45.100 ABN-AMRO,
 p/a A.T.N. Gieling, Pampus 42, 1671 RK Medemblik,
 tel. 0227 - 544057.

Inschrijving Kamer van Koophandel: 40625084.

Drukker: Idema Grafimedia, Medemblik.

